

TESI DOCTORAL

LA DESTRUCCIO DEL MON RURAL CATALA 1880-1980:
DE PAGESOS A OBRERS I CIUTADANS

Dirigida per: JOSEP TERMES I ARDEVOL

ANDREU MAYAYO I ARTAL

Febrer del 1989

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTORIA UNIVERSITAT DE BARCELONA

• L'escolarització

L'escola -deiem a la introducció d'aquest capítol tot comentant l'estudi d'E. Weber- ha estat el cavall de Troia de la cultura urbana al camp. A l'Estat espanyol, però, el cavall ha estat de cartró, si més no famolenc. I és que s'ha convertit en un lloc comú allò de: "Passes més fam que un mestre d'escola". Malgrat els intents de bastir una xarxa educativa pertot, sobretot a partir de la Llei Moyano del 1857, l'Estat espanyol ha palesat la seva ineficàcia amb escreix. L'any 1900 més de la meitat de la població constava que no sabia llegir ni escriure. Vint anys després, encara no en sabien el 43,2 per cent. La mitjana estatal ens amaga el bosc rural on la proporció era molt més elevada. Per l'Administració espanyola el món rural era un altre món. Ja en la mateixa Llei Moyano, l'Administració es rentava les mans a les poblacions de menys de cinc-cents habitants, per les quals no fixava cap sou pels mestres. I els nuclis una mica més grans tampoc podien mamar-se-les dolces, els mestres. Com afirmava el mateix Cossío, en el seu llibre titolat La Enseñanza Primaria en España:

"La conseqüència d'aquest criteri tan fals per a fixar els sous és que les poblacions rurals i amb pocs habitants que, per manca d'altres mitjans de cultura, necessitaven un més gran esforç per part de l'escola, tinguin, en canvi, les seves molt abandonades, ja que els mestres que millor podrien dur a terme aquesta missió tan delicada es retrauen d'acudir-hi, per raó dels sous baixos". (citada per M. SUBIRATS, p. 25)

Les memòries de Joan Puig i Ferrer (Camins de França, 1934) i Claudi Ametlla (Memòries polítiques 1890-1917, 1963) ens reflecteixen l'escola rural, concretament al Camp de Tarragona i la Conca de Barberà, tombant el segle. Ambdós subratllen la deficiència dels mestres, la manca de recursos i l'ambient, comunitari i familiar, poc estimulant. Fem-ne cinc cèntims. El primer tot just comença les seves notes biogràfiques esmentant el seu pas per l'Escola Municipal de la Selva del Camp, a la qual va anar dels sis al deu anys, i aprofita l'avinentsa per a caricaturitzar un dels tres mestres que es succeïren en el magisteri. El retrat és el d'una persona apassionada de la Història Sagrada a l'ensens que negat per la ciència matemàtica. Una dèria i un mancament que contagiarà als seus alumnes i, molt particularment, a Puig i Ferrer.

"Quan ens explicava (el mestre) certs episodis com, per exemple, el de Josep venut pels seus germans, li remolava la mà ossuda allargada damunt els nostres caps; se li ennuiegava la veu al coll, havia d'interrompre la narració per eixugar-se

els ulls (...) Per aquest canal de l'emoció va entrar-me la història Sagrada dins de tot de l'ànima. Ah! si així m'haguessin pogut ensenyar l'aritmètica, quin comptable no hauria sortit".

Claudi Ametlla posa de relleu, així mateix, l'escreix d'Història Sagrada i l'oblit d'altres disciplines. A tot estirar, una mica de gramàtica i les quatre regles. I ho atribueix, de forma suggerent, a que la majoria són capellans frustats procedents del seminari.

"¿Qui podrà comptar mai la innúmera falange de desertors del seminari que han omplert el magisteri, el periodisme i altres carreres i mitges carreres? (...) De tant en tant, i immancablement els dissabtes a la tarda, s'esmerçava en explicacions de la Història Sagrada, que nosaltres escoltàvem recollits i atents. Cap altra classe ens donava tanta delectança. Ara no m'explico perquè els plans d'ensenyament de l'època i els subsegüents volien fer-nos interessar en aquesta història plena de paràboles i faules, el símbol de les quals se'ns escapava. I, en canvi, no ens deien res d'altres tantes disciplines que em semblen més útils i fonamentals".

Malgrat la seva procedència rural, Ametlla és culturalment urbà i ja ho hem explicat en l'apartat referit als aldarulls populars. Tot amb tot, la cita d'Ametlla ens ve com anell al dit per a posar de relleu dos aspectes fonamentals: en primer lloc, allò que els agrada escoltar als nois és la Història Sagrada (així com els hi agrada escoltar les rondalles i llegendes dels seus avis a la vora del foc), és a dir, la seva tradició cultural; en segon lloc, la deixadesa d'altres matèries palesa la ineficàcia de l'escola com a instrument de penetració de la cultura urbana, escrita i numèrica. Vet aquí la contradicció, la mare dels ous de l'escola rural d'aquesta època, en comptes d'introduir la cultura urbana, reforça la cultura rural en la seva manifestació oral i simbòlica. I això és el que treu de polleuera a Ametlla i tant d'altres.

Al costat de la deficiència dels mestres, s'afegeix la manca de recursos, material i instal·lacions adequades. Així ens ho explica Puig i Ferrer tot i explicant el pas de l'Escola Municipal a la dels Pares del Cor de Maria:

"A l'escola municipal no ens havien deixat jugar mai. Era dalt d'un pis, on els nois estaven atapeïts com emmagatzemats (...) teníem unes taules estretes, mal assentades, que ballaven en posar-hi els colzes. La superfície era ratllada, tallada profusament pels ganivets de moltes generacions escolars. Alguns d'aquests tallats eren tan profunds, i sovint ens entreteníem a omplir-los de tinta".

En canvi, l'escola dels capellans era de planta baixa, amb grans finestres pels quals entrava la claror, amb un pupitre individual, neta i polida: "El confort material de la nova escola contribuï a fer-me conèixer el gust de l'estudi". La carra acadèmica d'En Puig i Ferrer s'hagués acabat als onze anys sinó hagués estat per un fet que trasbalsà el poble: "Un fill de la vila que havia penjat els hàbits a la figuera va tenir l'oportunitat de venir-hi a obrir un col·legi, anunciat amb tota pompa". En aquest col·legi muntat per l'ex-seminarista, Puig i Ferrer, cursà el segon ensenyament, el batxillerat. Tanmateix, tot era façana. L'ex-seminarista es capicava en el llatí, la retòrica i la poètica, mentre arraconava els llibres de matemàtiques i ciències. Els exàmens finals a l'Institut de Tarragona eren una martingala, car l'escola era fonamentalment un negoci, una manera de treure els calés als propietaris gasius, i, és clar, els catedràtics de Tarragona se'n duïen una part del pastís.

"Quan pel juny del primer any ens portà a examinar-nos a l'Institut de Tarragona jo no sabia gairebé res (...) tremolant-me les cames em vaig presentar a treure les tres boles de l'urna misteriosa. Les vaig donar a un dels tres catedràtics i no vaig contestar cap de les tres lliçons sinó amb inèpcies i embarbussaments. Llavors algun dels catedràtics va preguntar-me per "casualitat", les rares coses que jo sabia, i llavors encara no el vaig fer quedar gaire bé".

Quan el foc d'exorcisals s'extinguí, l'ex-seminarista guilà del poble i els hipotètics alumnes de batxillerat feren cap a l'ofici pel qual eren predestinats: "el fomer, a la pastera; el propietari, a la terra; l'adroguer, al taulell; el tartaner, a la tartana. Els qui no teníem en què treballar al poble, ens vam dispersar en un camp que pugui pintoresc". L'oncle i la mare de Puig i Ferrer es feren el cor tort i l'enviaren a estudiar a l'Institut de Reus. El canvi fou brutal, a Reus, l'estudi anava de debò i els professors no estaven per brocs. Calia espremer-se el magí com una taronja, pelar-se els colzes i obrir els ulls al laboratori. Aquesta era, si més no, la diferència de l'ensenyament a la ciutat i el camp.

Diu la sentència castellana: "la letra con sangre entra". En efecte, les bastonades i fuetades eren la metodologia més aplicada a l'escola i no tan per a inculcar les quatre regles, com suggereix la sentència, com per a garantir l'ordre públic. Al capdavant, es tractava de "civilitzar" aquells marrecs rebecs talment com si fossin animals que convé gravar-los amb ferro roent. Aquesta disciplina a sang i fetge era fins i tot esperonada pels mateixos pares i acceptada per la comunitat com un ritus d'iniciació i de pas al món dels adults. Calia mà dura per adreçar aquells selvatges de calça curta. Calia ensenyar-los a obeir, a acotar el cap, a dir sí se vor. Un

aprenentatge que començava a la llar, que prosseguia a l'escola i culminava durant la realització del servei militar. La disciplina familiar, escolar i militar coincidien fil per randa. Ametlla ho descriu prou bé:

"El pobre mestre, desbordat pel centenar de galifardeus als quals calia ensenyar alguna cosa (i la majoria no eren fàcils de conduir, per tal com estaven pujats en el bon costum d'una pallissa paterna per dia), per arribar a aquell fi amb un ordre relatiu, va establir un sanitari terror, mitjançant l'aplicació sistemàtica de càstigs corporals, abundantment distribuïts. L'instrument era un revingut "puntero" que tant servia per a assenyalar el mapa com per a les palmetades. Però en casos excepcionals feia ús d'un més gruixut rebroll de roure delicadament polit, que manejava amb insospitada destresa (...) No sé que cap pare o cap mare mai es queixessin de les correccions així administrades (...) Així, eren aquells temps, tendres encara, en esuard dels anteriors, que jo ja no vaig conèixer, en què hom parlava d'algun deixeble esguerrat pel mestre, sense que això provoqués escarafalls d'importància. Era la duresa dels temps, i tothom la trobava natural, i primer que ningú les víctimes, les quals es mofaven dels nois massa consentits, generalment poc forts en les baralles, en els càstigs i en els jocs, no sempre suaus, sens dubtes; però tampoc estic per la blanor que ha estat la moda darrerament, sobretot a ciutat. Estic segur que aquell pobre mestre hauria sortit masegat i potser ferit, si no hagués adoptat un mètode feroç i saludable enfront del centenar de botxins inconscients amb qui havia d'heure-se-les".

Puig i Ferrer, recordant l'escola de l'ex-seminarista, relata amb escreix el mateix ambient escolar plè de malifetes i bretolades corretgides a fuetades a manta. De forma però més subtil posa el dit a l'ull de la contradicció entre la teoria i la pràctica, és a dir, per una banda els inflaven de retòrica, poesia i aventures, sagrades o profanes, tant se val; per l'altra, quan volien ser protagonistes d'aquels anhels, la repressió era implacable. Amb cruïda explica, a tall d'exemple, com el mateix mestre l'obligava a masturbar-lo mentre li recriminava que ho fes tot sol o a l'ensenyant amb els seus companys. Tot plegat misèria.

"El qui es movia, el caçava i rebia més fort. El càstig durà una hora seguida, sense calmar el fuetig ben repartit. Ens aixecàrem amb l'esquena cruïda, esllornats, fent tentines, tot plorant de ràbia i de dolor (...) Les lliçons dels més grans i les del mestre havien donat fruit. Pels baixos obscurs de la casa, que eren vastíssims, amb corrals i estables, hom hauria pogut veure, a certes hores, tot un fris de viciosos lliurant-se col·lectivament a la pràctica d'aquell acte que el mestre havia ensenyat algun de nosaltres. Crec que ja he dit prou per a donar una idea de la salvatgeria, la perversió i la inconsciència regnants al nostre col·legi".

El quadre, doncs, de l'escola rural no podia ser més fosc, si més no poc gratificant per la funció d'instruir i "civilitzar" els nois de les comunitats rurals. La majoria de mestres palesaven una formació insuficient i desequilibrada, massa escolàstica i poca ciència, i a més a més d'haver estat deixats de la mà de Déu ho eren així mateix de l'Estat: "El mestre era un funcionari més; i com que era pobre, poc respectat" (AMETLLA). El judici final d'Ametlla és agre respecte els que havien de ser els intel·lectuals orgànics de les comunitats rurals, mestres i capellans, així com respecte l'abandonament absolut de l'escola per part dels poders públics. I el resultat d'això, al seu parer, serà el foment de la fallera anàrquica del nostre poble.

"Cap obra post-escolar, cap tutela damunt els adolescents, cap influència damunt els pares, cap intervenció en possibles iniciatives culturals de la vila. (...)

l'abandó en què el Poder deixa el pobre ciutadà, la indefensió i la manca de protecció del contribuent que l'estat desconeix, excepte en fer-lo contribuir. Si en la gran plaga fil·loxèrica el pagès s'hagué d'adobar tot sol, en les seves necessitats morals i en les crisis de l'esperit es troba sol, també. L'Església no li és cap conhort; l'escola no li dona cap direcció. L'hostilitat entre ell i tota postestat superior, mal que, com la tornada de la cançó, retrec potser massa sovint, és el factor de molts drames i l'aliment més nodridor de la tendència nostra, a l'anarquia".

La veritat és que l'escola rural era un miratge i un dels aspectes en els quals es manifesta l'ineficiència i desballestament de l'Estat espanyol. I, en aquest sentit, coincidiríem en l'accepció etimològica del concepte anarquia emprat per Ametlla. Si, en el terreny de les hipòtesis, l'Estat espanyol hagués reïxit en el camp educatiu com ho féu l'Estat francès potser s'hagués arribat a una més gran uniformització idiomàtica i, ben segur, a un procés més accelerat de la destrucció del món rural en la seva conversió urbana-industrial. I no deixa de ser curiós que la majoria d'intel·lectuals de les diferents opcions polítiques -des del regeneracionista Joaquín Costa fins l'àcrata Urales, passant pels republicans i catalanistes Ametlla i Rovira i Virgili o els socialistes i comunistes Campalans, Maurín o Nin. Tots ells de concepció urbana, és clar, critiquessin durament l'Estat pel desori educatiu. La ignorància (urbana, de no saber llegir i escriure) del poble era el greuge més punyent per qualsevol projecte reformista o transformador.

Per aquest motiu, l'ensenyament fou un dels aspectes més esperonats per l'intent autonomista abonat per la burgesia catalana, la Mancomunitat, i, més tard, per les forces populars durant la Generalitat Republicana. Ametlla ho explicita sense embuts:

"Calgué que vingué la Mancomunitat a demostrar-los que un "senyor" podia saber esporgar una olivera o fer un solc millor que ells (...) Aleshores (amb l'adveniment de la República) l'escola unitària fou graduada, i els mestres, més ben pagats i preparats, gaudien de tota una altra consideració".

La burgesia catalana ho tenia clar i, sobretot, voluntat de governar, de fer coses. La presidència de la Diputació de Barcelona a mans d'Enric Prat de la Riba (1907) fou el primer avís: fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907), que tenia per objecte la investigació científica en tots el camp de la cultura, complementat amb l'impuls de la Biblioteca de Catalunya; creació de l'Escola d'Administració Local (1910), l'Escola Industrial (1910) i l'Escola del Treball (1913). La Mancomunitat de Catalunya prosseguí la tasca iniciada en el terreny educatiu amb la creació de: l'Escola Superior de's Belles Oficis (1914), l'Institut d'Orientació Professional (1915), l'Escola d'Infermeres (1917), l'Escola d'Alts Estudis Comercials (1918), l'Escola de Gènere de Punt de Canet de Mar (1922)... (vegeu J. TERMES, 1987, pp. 261-262). Tot amb tot, el que cal recalcar són els esforços de renovació pedagògica dins del magisteri i, molt especialment, la introducció dels mètodes de Maria Montessori. El magisteri donaria un salt qualitatiu desplaçant, si més no competint, els mestres escolàstics, ex-seminaristes, bo i renovant mètodes i continguts. El positivisme i la divulgació científica començarien a obrir forat dins les escoles rurals (7).

En el camp específicament d'ensenyament agrari, l'obra feta de la Mancomunitat destaca per la creació, dins de l'Escola del treball, de l'Escola Superior d'Agricultura, la qual, a més a més de formar els nous enginyers i capataços agrícoles, tingué cura de publicar tot un seguit de manuals que facilitaven la difusió de les noves tècniques agràries i els tractaments de la terra. Paral·lelament, amb la finalitat de vertebrar i articular el territori, cal subratllar l'activitat desferrada per la Direcció General d'Agricultura, dirigida per Josep M. Valls, i concretament el Servei d'Acció Social Agrària, a mans de Josep M. Rendé, per divulgar les noves tècniques agrícoles, amb camps d'experimentació inclosos, arreu del Principat. Per primer cop els poders públics actuaven amb eficàcia dins el món rural. El mapa de localització dels pobles on hi hagué una actuació directa de la Mancomunitat, conferències o serveis, és un bon exemple i resum de la concepció "moderna" de l'Administració pública per part de la Mancomunitat, si més no de l'existència d'un projecte clar i de la voluntat de fer feina.

La Generalitat republicana, després del breu parèntesi primorriverista, continuà la tasca de la Mancomunitat en el camp de la cultura i l'ensenyament de la mà del'abrandat Ventura Gassol. Ara, fins i tot, hi hagué la possibilitat de legislar i, per tant, de donar més força al funcionament i organització de l'Administració pública. El Parlament de Catalunya aprovà, entre d'altres, la Llei de creació del

Consell de Cultura de la Generalitat, la Llei del Servei de biblioteques, arxius, museus i patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya, la Llei de l'Institut d'Acció Social, Universitària i Escolar de Catalunya, completada posteriorment amb una altra Llei per a l'administració de les beques de la Generalitat, principalment destinades als estudis universitaris...

Tot amb tot, fent balanç de l'escola rural en el primer terç del Nou-cents, cal constatar, com indicavem referint-nos al cas francès, que els esforços de la Mancomunitat i de la Generalitat republicana d'estendre i millorar el sistema educatiu, i concretament de l'escola rural, suposaren la progressiva dissociació dels alumnes del seu medi. Els poders públics catalans actuaven, tal com indicavem bo i referint-nos al cas francès, amb la finalitat de convertir els pagesos en ciutadans d'una Catalunya urbana-industrial. Com diu Monés en el seu estudi sobre El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1883-1938):

"Hom enaltia la vida del camp, però n'ignorava la realitat. La discordança entre entorn social i escola, una altra de les característiques del nostre ensenyament, es notava molt més a l'escola rural. L'alumne no podia descobrir a l'escola la seva circumstància física i social, fet que dificultava el seu aprenentatge, sobretot si pensem que el mestre rural no acabava d'integrar-se, en molts casos, a la vida del camp, ni tenia possibilitats per a millorar professionalment i posar-se al dia". (citada per M. SUBIRATS, p. 26)

L'ocupació militar de Catalunya a partir del 1939 canvià els daus. Ara l'Estat espanyol volia convertir els catalans en espanyols, en l'accepció reduccionista de "castellans". Així, doncs, els pagesos que havien esdevingut catalans (ciutadans), ara eren compel·lits a fer el salt a súbdits, que no ciutadans, de "Castella". Els pagesos que amb prou feines havien après a escriure el català, ara havien de fer-ho en castellà, però no era tan sols un problema gramàtical sinó de percepció del món. Un veritable atzucac: ara no sabien per a qui veremar, no eren ni carn (pagesos) ni peix (ciutadans). Tomaven a la metafísica -l'Església, directament o indirectament, s'empadroní de l'ensenyament i la cultura-, a la cosmologia del teatre religiós del segle d'or de la literatura castellana, a les especulacions d'un Balmes, Milà i Fontanals o Menéndez Pelayo, a la catequesis diària i els relats de la Història Sagrada. Era un dalit abaix sense solta ni volta, sense cap i peus. No es tractava de tornar enrera com els crancs, sinó d'anar enlloc. Era, al capdavant, la lògica d'uns vencedors que, potser sense ésser conscients, escrigueren el millor guió d'un drama del típic, i tant espanyol, gènere de "l'esperpento". Hi havia per tirar el barret al foc i, és clar, per plorar.

Tot just ens havien posat el peu al coll, els vencedors començaren a ensinistrar els nous mestres. El discurs inaugural d'un "curso de orientación", dedicat als mestres i celebrat a Barcelona, l'any 1939, pronunciat pel "teniente de alcalde de Cultura y Presidente de la Junta Provincial de Primera Enseñanza", José Bonet del Río, és tota una peça antològica, molt ben recollida per Josep BENET (1978):

"Se ha de lograr la transformación entera de aquel Magisterio que se llamó español, sin serlo más que por residencia, porque prescindía de la luz que irradiaban los propios pedagogos nacionales como Luis Vives, San José de Casalanç, San Ignacio de Loyola y el moderno Padre Manjón, y buscaba ser reflejo de las orientaciones extranjeras de los Pestalozzi y de los Froebel, de los Decroy y de los Montessori; de aquel lastimoso Magisterio que se inspiró exclusivamente en los principios de la revolución francesa, de la libertad, la igualdad y la fraternidad, a través de los cuales llegó a la escuela sin Dios. (...)

Orientemos a los niños según el programa de la Falange que presenta nuestro serenísimo Caudillo, enseñándoles que en España ya no viviremos los unos pensando sobre los otros, con alternancias de cargantes y cargados, sino que viviremos en franca lateralidad vertical, como en las formaciones de las unidades del Ejército".

Paralelament, el Governador civil de Barcelona, Wenceslao González Oliveros, exposava el seu programa "cultural" referent a Catalunya, en un article publicat a "LA VANGUARDIA ESPAÑOLA", el 5 d'agost del 1939, i així mateix recollit per Josep BENET:

"Atención preferentísima ha de merecerme la cultura en todas sus graduaciones. Cuarenta años de progresiva desespañolización (salvo el breve, próspero y sosegado período dictatorial) exigen un esfuerzo inmediato y continuo de signo contrario. En la reespañolización cultural de Cataluña espero poner lo principal de mi empeño, desde la primera enseñanza a la alta cultura."

I, després de córrer de que Barcelona torni a ser "un foco depurador del ideario autènticament hispànic" bo i desempallegant-se de les influències franceses, conclou amb un advertiment sincer i no menys punyent:

"Finalmente, una palabra por los enemigos de todo linaje que, sin duda, en el aturdimiento de su fulminante derrota no se dan clara cuenta de que han perdido una guerra, toda una guerra, o, más exactamente, su guerra. (...) El que aún se sienta enemigo piense que es un vencido al amparo de la Misericordia y la Justicia del Vencedor, pero también a merced suya si equivocadamente interpretase su piedad por vacilación o tolerancia por desconocimiento".

L'escola a Catalunya, com a fidel reflexe de la societat en què havia de moure's, es convertia, per la voluntat manifesta dels vencedors, en perllongació de l'església, la caserna militar i Castella: "presencia de Dios y lateralidad vertical (...) reespañolización cultural de Cataluña". Déu n'hi do!

La despreocupació de la Dictadura per l'escola rural es palesa en la "Ley de Instrucción Primaria" del 1945, que afavorirà, entre d'altres factors, l'èxode rural. L'article 73 de l'esmentada Llei diu:

"Las Escuelas masculinas de localidades de censo inferior a 501 habitantes podrán ser desempeñadas por personas del lugar que hayan concluido estudios de carácter civil o eclesiástico, quienes percibirán como gratificación el sueldo de entrada del Escalafón de Magisterio. Asimismo, en las aldeas o lugares de población diseminada, inferiores a quinientos habitantes, podrán ser encargadas de la enseñanza primaria aquellas personas que, en posesión o no del título de maestro, manifiesten deseo y aptitud para el desempeño de la función docente en la Escuela rural de la localidad". (citat per M. SUBIRATS, p. 27)

Tanmateix, els catalans gaudien d'un pòsit difícil d'oblidar i esborrar. Em refereixo a una cultura tecnològica, en bona mesura hereva de la tasca de l'Escola del Treball, i una base de coneixements prou sòlida com per a afrontar el repte de la industrialització. No endebades, malgrat voluntats polítiques, la Seat s'instal·là a Barcelona en la meitat dels anys cinquanta. Catalunya continuava sent la fàbrica d'Espanya i, per tant, el procés de proletarització i d'urbanització dels pagesos era inevitable. Dins d'aquest marc, l'escola rural havia de fomentar els valors ciutadans i esperar la seva incorporació al complex urbà-industrial. Calia travessar actius agraris cap els sectors industrial i dels serveis i això només era possible identificant "modernitat" i "civilització" amb la ciutat, bona educació amb "urbanitat". Ressucitar, després del parentesi de la dècada dels quaranta, la mitologia de la modernitat urbana, del creixement econòmic, del benestar material i del consumisme, de la superioritat, en definitiva, de la ciutat. L'escola s'encarregarà de segregar aquesta mitologia, els referents culturals i simbòlics ciutadans, legitimar, si més no, la decisió de tocar el dos. Els mateixos llibres de text -una bona font d'informació i d'anàlisi- reflectien aquesta dicotomia. El pagès era vell, rústec, més curt que la mànega de l'armilla, mentre el ciutadà era jove, polític, eixerit. Fins i tot, quan fou possible, la vida i comportaments rurals eren il·lustrats en blanc i negres i la vida ciutadana i la indústria en colors. L'antinòmia clàssica de la foscor i la llum tornava a difondre's sense embuts.

La "Ley General de Educación" del 1970 no diu ni pruna referent a les escoles rurals. A tot estirar, es pot deduir implícitament que per raons econòmiques s'accelera el procés de concentració escolar. El nombre d'escoles rurals tancades en la dècada dels setanta és colpidor. Les estadístiques oficials del curs 1971-72 fixen, globalment, el nombre de 2.092 escoles estatals, que minven a 1.489 en el curs 1978-79. En altres paraules, en el període de vuit anys, han desaparegut, a Catalunya, més d'una quarta part dels Centres Estatals, exactament el 28,8 per cent.

NOMBRE D'ESCOLES ESTATALES A CATALUNYA

	1971-72	1978-79
Barcelona.....	953	767
Tarragona.....	366	234
Lleida.....	394	246
Girona.....	374	242
Total.....	2.092	1.489

FONT: M. SUBIRATS, p. 29.

En aquesta classificació provincial s'evidencia la davallada més pronunciada en les circumscripcions de fora de Barcelona. En aquest sentit, les províncies de Tarragona, Lleida i Girona experimenten pèrdues per sobre el terç. Però, a més a més, com diu la Marina Subirats:

"El nombre d'escoles rurals tancades és superior a les 603 que ens dona la diferència, ja que mentrestant s'han creat nous centres a les àrees urbanes. Alhora, moltes de les escoles rurals comptades en aquestes xifres mantenen només la primera etapa, mentre que la segona ha estat ja concentrada. El 1980 es pot considerar que s'havia ja dut a terme una gran part de la concentració escolar

possible a Catalunya; només algunes comarques tarragonines, com el Priorat i la Terra Alta, mantenien bastants escoles unitàries amb les dues etapes. A la resta de comarques quedaven poques escoles d'aquest tipus". (M. SUBIRATS, pp. 29-31)

Aquest procés és palesa amb escriu a la taula de l'evolució del nombre de Centres escolars estatals i variacions en poblacions de menys de deu mil habitants, per comarques. D'una banda, les úniques comarques que incrementen els Centres escolars, en poblacions inferiors als deu mil habitants, són l'Alt i Baix Camp, el Vallès Oriental, el Baix Llobregat i el Barcelonès; i per l'altra, subratllem la pèrdua de les dues terceres parts al Pallars Jussà, de la meitat al Pallars Sobirà, i d'una tercera part a l'Osona o el Bages.

D'aquesta manera molts pobles veien com una de les institucions més importants de la comunitat, i de presència de l'Administració pública, desapareixia. Res de nou, o d'estrany. Paral·lelament, s'anaven tancant les portes de la cooperativa, del cinema i, fins i tot, de l'església. I havien de compartir gairebé tot, des del capellà fins el secretari, passant pel metge o la llevadora. El mestre, però, no el compartien, si més no ja no actuava físicament al poble. Ans al contrari, l'Administració pública, feia el paper del flautista de Hammelin passant pels diversos pobles i endugent-se els menuts bo i tocant el claxon de l'autocar. El model de concentració seguit ha estat el d'aplegar els alumnes dels diferents pobles a la capital de comarca. I, és clar, el contacte quotidià dels nois i les noies amb el centre comarcal o el poble més gran generava que la seva vida social -els amics, els jocs, les festes...- es desenvolupés fora del seu poble i, per tant, representava un èxode encobert i, a mitg termini, descobert. Els pobles es quedaven en silenci, sense la cridòria de la quitxalla, sense l'enrenou dels més entremaliats, sense les escridassades dels més grans... Sense vida. Només hi restaven els vells asseguts al banc de la carretera, a recer del vent i al caliu dels raigs del sol. Muts i a la gàvia. Rumiant qui seria el següent en mancar a la cita matutina.

L'estudi realitzat per la Marina Subirats de les escoles rurals del Pallars Sobirà i de l'Urgell, i ben segur generalitzable, suggereix una doble conclusió: d'una banda, la penetració de la cultura urbana a través de l'escola i, per l'altra, i aquesta encara ho és més de purament, les insuficiències d'aquesta penetració, si més no la inferioritat de la seva instrucció i "urbanització" respecte als residents a ciutat. Un altre cop, ni carn ni peix. Desvestir un sant sense vestir-ne un altre. Tot plegat, més perduts que una cabra en un garatge

TAULA 3. Evolució del nombre de Centres escolars estatals i variacions en poblacions de menys de 10.000 habitants, per comarques

	Nombre de Centres	Nombre de Centres	Variacions de Centres en llocs de menys de 10.000 habitants
	1974-75	1977-78	
Baix Llobregat	70	89	+ 1
Barcelonès	185	212	+ 1
Maresme	52	49	- 4
Vallès Occidental	93	99	- 2
Vallès Oriental	57	65	+ 7
Alt Empordà	66	61	- 7
Baix Empordà	42	40	- 1
Garrotxa	33	28	- 4
Gironès	50	51	- 7
La Selva	32	26	- 6
Alt Camp	32	35	+ 4
Alt Penedès	43	33	- 8
Baix Penedès	34	19	- 6
Garraf	21	21	- 2
Tarragonès	53	46	- 3
Baix Camp	45	46	+ 1
Conca de Barberà	16	11	- 3
Priorat	27	26	- 1
Ribera d'Ebre	22	22	-
Baix Ebre	42	43	-
Montsià	23	23	-
Terra Alta	14	13	- 1
Cerdanya	14	11	- 3
Osona	72	46	-25
Ripoliès	23	22	- 1
Anoia	43	41	- 2
Bages	69	46	-23
Berguedà	30	25	- 7
Solsonès	24	16	- 8
Garrigues	24	20	- 4
La Noguera	52	43	-10
Segarra	18	15	- 4
Segrià	76	72	- 1
Urgell	30	28	- 2
Alt Urgell	28	24	- 4
Pallars Jussà	38	13	-25
Pallars Sobirà	26	12	-12
Vall d'Aran	17	14	- 2

Font: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament. *L'Educació General Bàsica a Catalunya*, i dades facilitades per R. Amargós.

"L'escola rural ha difós unes formes culturals i organitzatives i unes pautes de comportament orientades i pensades per al medi urbà. Al mateix temps, però, ha estat incapaç de difondre-les suficientment, de donar prou elements culturals per a situar els alumnes dels àmbits rurals en igualtat de condicions amb els dels àmbits urbans.

Com a fruit d'aquesta ambigüitat podem observar una doble conseqüència: l'escola ha estat, i encara ho és, un element de desarticulació de les formes de producció i de cultura tradicionals al camp, i alhora ha deixat els individus procedents del medi rural en inferioritat de condicions quan aquests han hagut d'enfrontar-se amb el món urbà". (M. SUBIRATS, pp. 91-92)

L'ensenyament secundari públic era, fins fa quatre dies, un altre miratge. El batxillerat era, en els millors dels casos, a mans de col·legis privats de caràcter religiós. La implantació recent de la Formació Professional ha estat un altre despropòsit, o millor dit, l'autopista de fugida dels fills dels pagesos del treball del camp. L'oferta de les especialitats eren reduïdes, i a grans trets, a l'electricitat pels nois (futurs mecànics) i a l'administratiu per les noies (futures secretàries). I la formació professional agrària? "Connais pas"! De fet, cal reconèixer-ho, el batxillerat continua enlluernant els pagesos i l'aprenentatge d'un ofici obre les portes, més abans que no pas ara, a guanyar-se la vida lluny de la terra. I aquest és, sens dubtes, el futur que somien els pagesos pels seus fills.

Ha costat gairebé un segle, però a la fi s'assolit convertir, millor o pitjor, els fills dels pagesos en catalans -amb permís de "Torre España" i "Hollywood"- tallats pel mateix patró, uniformitzats per la Catalunya-ciutat, de la qual tots plegats, conservadors de la barretina i els calçots (però seduïts a l'ensens per la llusor del "sol neixent" o Disneylàndia) i "avantguardistes" del Cobi i del "moll de la Gamba", en són pregoners.

"Ha estat en nom de posicions progressistes que l'escola ha assimilat i difós una cultura urbana i s'ha oposat a les formes de la cultura rural. I és des de posicions progressistes que s'ha intentat la centralització cultural i la unificació lingüística, per exemple, a través de la imposició d'una llengua nacional. Les llengües minoritàries, les parles locals, han estat gairebé totalment excloses de l'escola, considerades parles pròpies de gent inculta o reservades a l'àmbit casolà, i, per tant, indignes de ser trasmeses a través de l'aparell escolar. Evidentment, amb la negació de les llengües locals es nega tota una forma alternativa de cultura i de pensament: tot allò que no s'adequa als models oficials és considerat inferior, i no solament no transmissible, sinó destinat a ser esborrat i desaparèixer". (Idem, pp. 96-97)

Jo afegiria també la corda dels promotors de les campanyes de normalització lingüística i dels presentadors i presentadores de Tve-3. I mentre estic escrivint això no penso en els aranesos, en el seu dialècte gascò, ara protegit, tal com mana l'Estatut. No, penso en el "Xipella", el subdialecte característic de forces pobles de la meua comarca, la Conca de Barberà, que té expressions com aquesta: "Mari, lis sopes són calentis! -Doncs bufa-lis, que seran fredis" (vegeu Carne PLAZA). Abans es rebel·laven davant el to mofoeta amb el què ho repetien els altres catalans. Ara s'avergonyeixen i els satisfà escoltar els fills cridar: "Mare, les sopes són calentes". I és que han anat a escola, amb un bon mestre -no d'aquells que només feia brandar el fuet-, i veuen Tve-3. No passa res. Som sis milions.

° El mitjà de transport de masses

La finalitat d'aquest apartat és palesar, amb un cop d'ull sobre l'evolució dels mitjans de transport de masses, dues idees que s'han anat desenvolupant al llarg d'aquest treball i, molt especialment, en les pàgines anteriors: d'una banda, el procés d'articulació i "urbanització" territorial de Catalunya, i, de l'altra, la centralitat de l'àrea metropolitana de Barcelona i de la zona litoral.

Des de la inauguració del primer ferrocarril entre Barcelona i Mataró, l'any 1848, la xarxa fèrria catalana va prendre una configuració radial amb el centre a Barcelona: Barcelona-Granollers (1854), Barcelona-Sabadell (1855), Barcelona-Martorell (1859). Paral·lelament, alimentada per la febre d'or del sector vitivinícola, s'obrí la línia Tarragona-Reus(1856)-Montblanc(1863), la continuació fins a Lleida fou lenta i no s'assolí fins el 1879. De fet, Lleida havia estat lligada a Barcelona el 1860 per la via de Manresa i Mollerussa. D'antuvi, però, el lligam Barcelona-Lleida, obel·la més a la voluntat de lligar Barcelona amb l'interior de l'Estat espanyol (Saragossa-Madrid) que no pas d'articular la zona interior catalana. Prova d'això és que durant una pila d'anys la zona interior només fou travessada per les dues línies esmentades (Barcelona-Manresa-Lleida i Barcelona-S. Vicenç-Montblanc-Lleida o Tarragona-Reus-Montblanc-Lleida), mentre s'articulava la zona litoral: Barcelona-Martorell-S. Vicenç-Tarragona-Amposta (1865) i Barcelona-Maçanet-Girona(1862)-Port Bou(1878). L'any 1881 s'inaugurava la línia Barcelona-Vilanova-S. Vicenç bo i perforant el massís del Garraf. A tot estirar, podem esmentar els esforços per la construcció de les línies Granollers-Ripoll (1880), Manresa-Olvan (1886) i Reus-Mora (1891).

Tot plegat, l'any 1920, Catalunya disposava d'una xarxa fèrria de 1.533 quilòmetres, la qual, comparada amb països de similar extensió com Holanda (3.399), Suïssa (5.112) o Bèlgica (8.814), era insuficient, si més no pel desenvolupament econòmic, agrari i industrial, i l'articulació del mercat. Puig i Cadafalch, recordem, aspirava a augmentar la xarxa fèrria catalana fins els 4.000 quilòmetres. No debades, pensava en els exemples dels països esmentats i, és clar, dels Usa. Tot seguit començaren a posar-se damunt la taula projectes de noves línies amb una clara voluntat articuladora de tot el territori català i, concretament, de les comarques interiors. Longitudinalment hi havia previst tres noves vies: Manresa-Berga-Guàrdiola de Berga (amb la variant Manresa-Solsona-Berga), Montblanc-Tàrraga-Ponts-La Seu d'Urgell-Puigcerdà, i Balaguer-La Pobla de Segur-Saint-Girons (França). D'aquestes només reeixí, el 1944, l'enllaç Lleida-La Pobla de Segur. Transversalment hi havia el projecte de lligar les comarques del Pirineu oriental des de Roses fins Guàrdiola de Berga, passant per Olot i Ripoll.

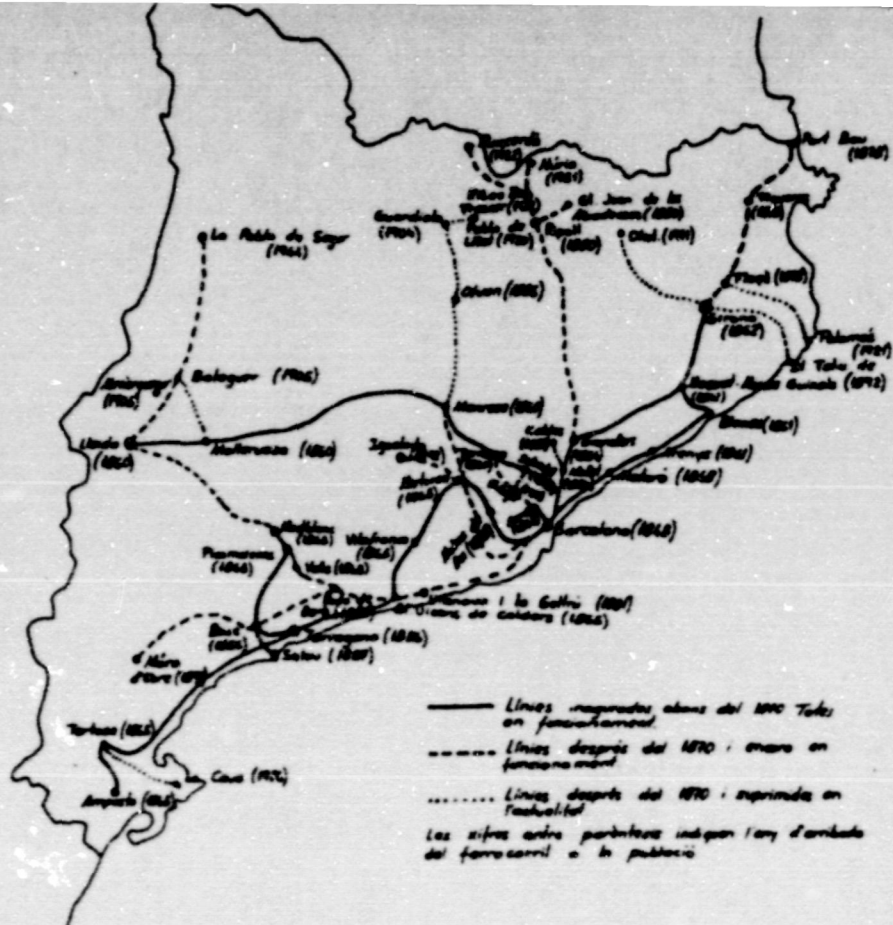

Figura 80. Evolució de la xarxa de ferrocarril al Principat.
 Font: Gran Enciclopèdia Catalana; Elaboració pròpia.

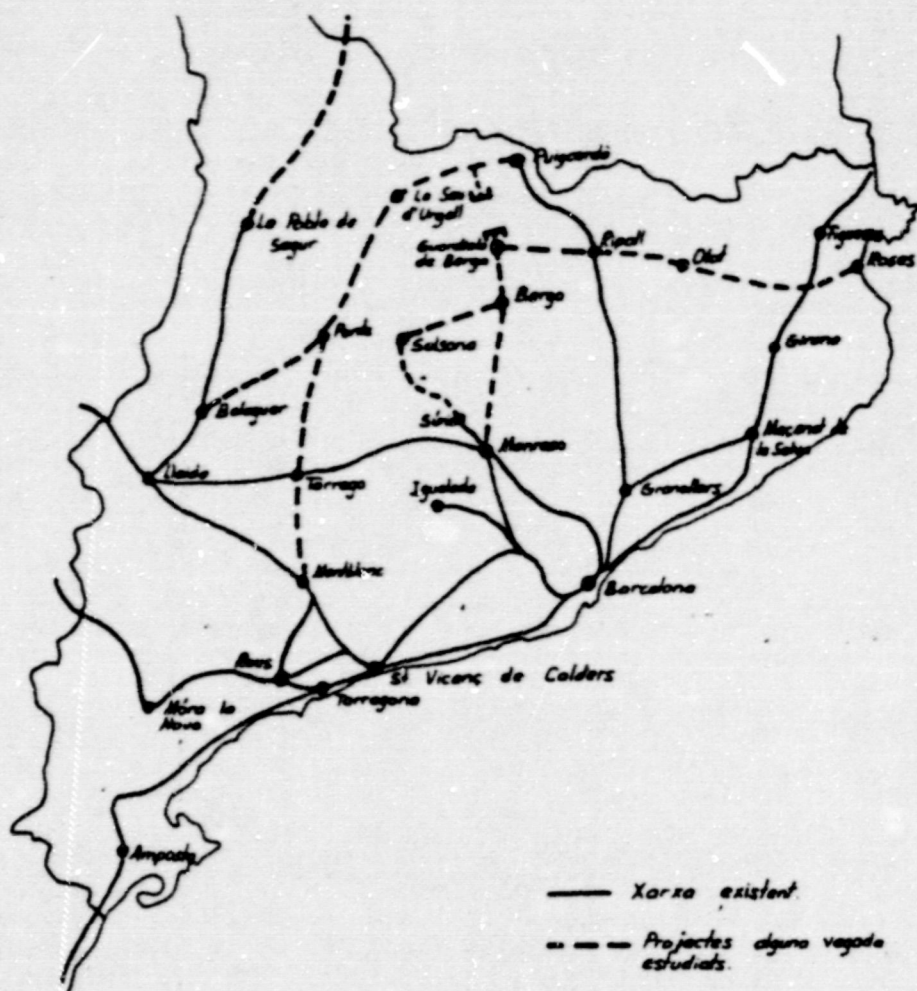

Figura 81. Projectes de línies de tren que alguna vegada han estat objecte d'estudi.
 Font: Cambra de Comerç. Planeamiento de la red ferroviaria. 1974.

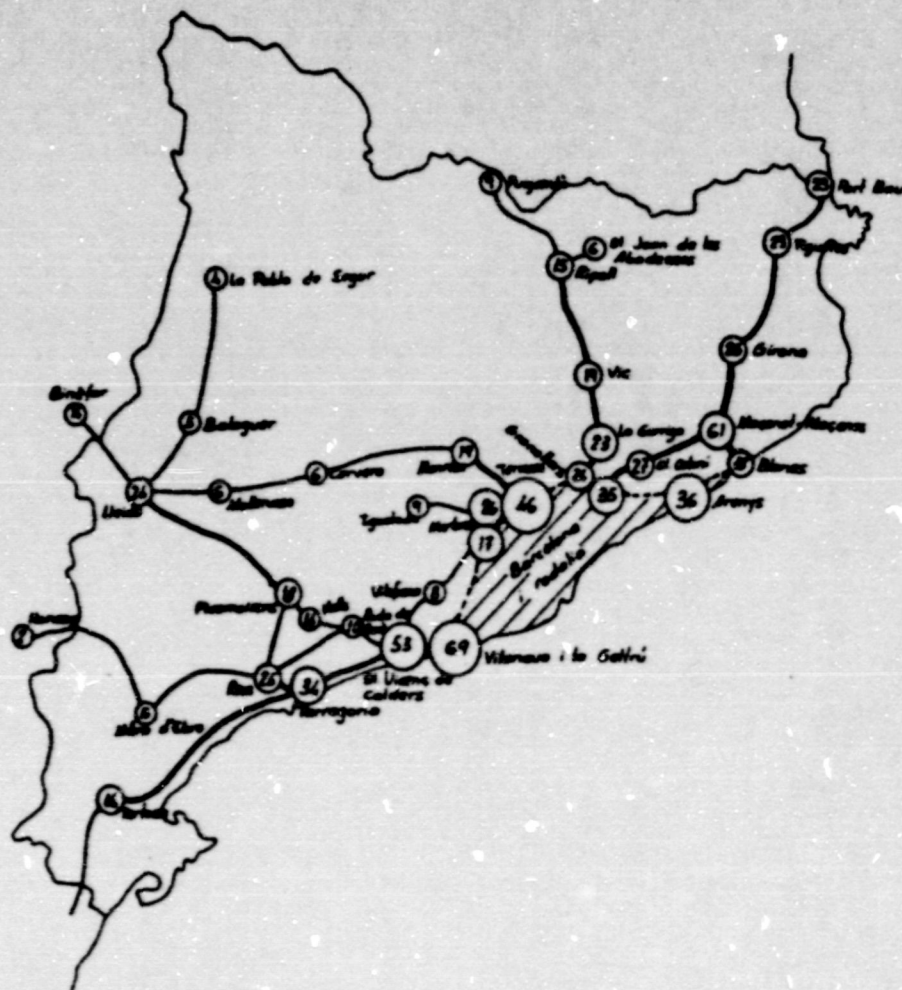

Figura 88. Circulació de trens en un sol sentit. Xarxa de Catalunya.
Font: Dades de les Companyies (1977).

Ferrocarril. 1980-1984. Transport de viatgers i mercaderies.

	1980	1981	1982	1983	1984
RENFE					
longitud total de línies (km)	1 411	1 411	1 411	1 411	1 411
de doble via	453	437	436	436	436
electrificades	1 322	1 322	1 322	1 322	1 322
exclusivament de mercaderies	22	22	22	22	22
bitllets expedits	34 034 267	31 419 050	32 438 164	33 367 596	33 915 059
mercaderies (tones)	4 729 524	5 114 634	4 553 192	4 102 887	4 215 965
Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya (1)					
longitud total de línies (km)	184	184	184	184	184
de doble via	31	31	31	31	31
electrificades	98	98	98	115	116
exclusivament de mercaderies	33	33	33	33	33
bitllets expedits	23 714 343	22 870 535	22 717 665	23 094 916	21 847 931
mercaderies (tones)	719 450	721 654	771 650	740 899	832 751

Font: Elaboració de la COCIN de Barcelona sobre dades de RENFE. Informació proporcionada directament.
Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. D. G. de Transport. Informació proporcionada directament.

FGC. Memòria Anual i informació proporcionada directament.

(1) No es comptabilitzen les línies de Sarrià i l'Ibidabo dels FGC.

La història, tanmateix, ha estat un altre. El 1941 es constituí la Renfe, de caràcter estatal i absorbint totes les companyies de via ampla, i en l'actualitat (1984) la longitud de la línia fèrria catalana és de 1.595 quilòmetres, dels quals 1.411 pertanyen a la Renfe i 184 als Ferrocarrils de la Generalitat. Si fa o no fa, doncs, igual que en els anys vint. Però cal filar més prim: el 65 per cent d'aquesta longitud de via es localitza a la Catalunyaitoral i pre-litoral, mentre amples espais de l'interior del país resten mancats de comunicació ferroviària. En altres paraules, s'han tancat línies de la Catalunya interior i s'han intensificat, amb la doble via i l'electrificació, les de la conurbació de Barcelona i el continu urbà-litoral. Les supressions de línies, considerades poc rendibles, han afectat a tots els carrilets -llevat del de Ribes de Freser-Núria i dels Ferrocarrils de la Generalitat-, la línia que ligava el port de S. Carles de la Ràpita, el Delta de l'Ebre i la Terra Alta, amb el Baix Aragó (Alcanyís), i, ara s'insinua, de la línia Lleida-La Pobla de Segur. Així, doncs, a les comarques de la Vall d'Aran, Pallars Sobirà, l'Alt Urgell i Solsonès, que mai han tingut línia fèrria, s'han afegit el Baix Empordà, la Garrotxa, el Berguedà i la Terra Alta, i, ben segur, s'afegiran el Pallars Jussà i la Noguera.

S'ha abandonat l'idea d'articular el país? No, simplement que la línia fèrria i el tren han deixat de ser el fil i l'agulla. En tot cas, segons les darreres mesures aprovades, es reserva aquesta funció al ligam urbà comunitari. M'estic referint, és clar, al tren d'alta velocitat. Ni l'administració de l'Estat central ni la de la Generalitat han volgut apostar pel ferrocarril, mentre altres Administracions, com per exemple la sueca, està realitzant les seves més grans inversions en el sector ferroviari. Es tot qüestió, evidentment, d'opcions polítiques, de models socials. I a casa nostra s'ha apostat, sense embuts, per la xarxa de carreteres i autopistes (de peatge) i, concretament,

pel transport privat (turismes). El negoci és el negoci. I si en el Vuit-cents el ferrocarril -la construcció més que no pas l'explotació- galvanitzà el fluxe de diners i les inversions privades, ara ho són les autopistes i les empreses relacionades amb el sector de l'automòvil.

Els límits i insuficiències del ferrocarril en l'articulació de la Catalunya-ciutat seran, en part, compensats per la xarxa de carreteres. I, en aquest aspecte, la "creuada de carreres" endegada per la Mancomunitat assolí un més gran succés. La transformació dels camins de mula en camins de carro i, posteriorment, en carreteres aptes per la circulació d'automòbils esdevindrà el símbol per excel·lència d'urbanització dels pobles rurals. La carretera, afirmarà Andreu Bover, esdevé un espai simbòlic que ritualitza el progrés, la modernitat i la civilització. En l'estudi

d'Andreu Bover sobre el medi i les formes de vida d'Arbúcies (1743-1940), la carretera ocupa un espai central en la transformació urbana de la comunitat, plantejat, cal dir-ho, amb una sensibilitat i metodologia ben acurada.

"La Carretera esdevé un dels primers testimonis que ens acosten a una organització socio-econòmica que s'aparta de la comunitat tancada i autàrquica dels segles precedents. La Carretera serà l'espai per on s'escolarà la nova penetració econòmica i cultural de la vila. L'evolució d'aquest espai ens permet localitzar la dimensió simbòlica de tots els principals canvis i transformacions de la vila que tenen lloc en els segles XIX i XX, successivament". (A. BOVER, p. 169)

La carretera serà el primer espai urbanitzat de les comunitats rurals, pensat i planificat per a la ubicació dels locals públics, dels centres de relació social (cafès, casinos), del passeig sota els plàtans a tall de "boulevard" per a la nova burgesia emergent:

"Els plàtans, avui dissortadament desapareguts, que flanquejaven el carrer a cada costat, són parents directes dels seus germans de l'Eixample barceloní. Les recentment desaparegudes balconades noucentistes de can Bigas i de l'antic edifici de la Caixa tenien la solemnitat ciutadana dels edificis del Passeig de Gràcia". (Idem, p. 174)

La planificació de la carretera com un espai recte i ampli, amb uns edificis de grans finestres i balconades, ultrapassarà el gust estètic per a desvetllar la necessitat de la higiene, és a dir, de la llum i de la ventilació de la resta d'habitatges. La carretera, en definitiva, serà el cordó umbilical pel qual la ciutat-mare suministrarà el nou aliment-cultura al món rural.

L'increment i ampliació de la xarxa de carreteres ha estat un tasca constant de les diferents administracions públiques i règims polítics. L'any 1984 la longitud de les carreteres catalanes, a mans de l'Estat central, la Generalitat i les Diputacions, superava els onze mil quilòmetres amb la distribució següent: autopistes de peatge, 496 km.; autopistes lliures, 61 km.; autovies, 40 km.; carreteres de calçada doble, 41 km.; carreteres de calçada única, 10.530 km.

L'anàlisi comarcal (vegeu quadre) ens permet observar la concentració de les autopistes i autovies, un cop més, en la conurbació barcelonina, el continu urbà-litoral i, de pas, en la via Barcelona-El Vendrell-Montblanc-Lleida (i, és clar, Sargossa-Madrid o Bilbao). Comarques com la Garrotxa, La Cerdanya, l'Osona, el Ripollès, el Berguedà, el Bages, el Solsonès, l'Anoia, l'Alt Urgell, els dos Pallars, la Vall d'Aran, la Noguera, la Segarra, l'Urgell, el Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, no gaudeixen, ni de pas, d'un sol pam d'autopista o autovia. Les línies de

comunicació sembla ser que no han variat gaire des de l'època de l'imperi Romà, car el traçat de la via Augusta coincideix fíl per randa amb el de les autopistes A-17 i A-2, de Barcelona a la Jonquera, i de Barcelona a Lleida, amb derivació a Tarragona (A-7). L'esforç de les diferents administracions públiques, principalment de la Generalitat i Diputacions, en els darrers anys ha pal·liat la situació del rerapals amb diferents eixos transversals i longitudinals. Però, tot sovint, l'obra esdevé insuficient en el mateix moment de la seva inauguració. Els colls d'ampolla de molts indrets palesen amb cruessa el caos circulatori, agreujat per l'altre factor que volem subratllar: l'aposta pel transport privat en detriment del públic. Cal vendre cotxes, és clar.

El parc de vehicles dels anys seixanta ençà ha experimentat una tendència constant i progressiva a favor dels turismes enfront dels autobusos. Si l'any 1957 hi havia 35 autobusos per cada 1.000 turismes, vint anys després només n'hi havia 5. Les dades del parc de vehicles del 1984 són prou eloqüents: 1.666.873 turismes, 5.189 autobusos, 195.755 motocicletes, 258.171 camions, 6.253 tractors industrials i 15.672 de diversos. En xifres rodones podem afirmar que hi ha un cotxe per cada quatre persones i, per tant, que gairebé no hi ha cap família que no en tingui.

L'anàlisi comarcal (vegeu quadre) ens suggereix l'equació següent: la proporció de turismes per habitants augmenta en les comarques amb una mitjana de renda per càapita superior, però que alhora presenten una més gran insuficiència de mitjans de transport col·lectius (ferrocarrils o autobusos). D'aquesta manera ens trobem amb la Regió I, tret del Barcelonès, on la proporció és inferior a la mitjana nacional (276 per cada 1.000 habitants), mentre les comarques gironines, el Solsonès i l'Alt Urgell, ultrapassen la xifra dels tres-cents turismes per mil habitants. La Vall d'Aran, la comarca amb la mitjana de renda per càapita més elevada de tot el Principat, és l'excepció que, al meu parer, confirma la regla. Les raons, potser, caldria cercar-les en la seva apertura francesa, de la qual ha estat deutora de la majoria de serveis i, principalment, del sanitari, fins fa quatre dies. A l'altre extrem, al sud, els casos de la Terra Alta i el Priorat, ambdues comarques amb una proporció de cotxes per sota del dos-cents, mantenen la viabilitat de l'equació, ja que a l'aïllament (només travessa el tren en la part baixa del Priorat) s'afegeix una de les rendes més migrades.

L'estudi realitzat per la Banca Catalana, l'any 1970, referent a la xarxa d'autocars a Catalunya entre els anys 1934 i 1964 presentava una redució dels centres i subcentres dels diferents radis d'acció (vegeu mapa). L'equació resultant és de a menor densitat, àrees més grans, i a l'inrevés. L'excepció, és clar, és l'àrea de Barcelona, la qual ha engrandit la seva àrea fins ocupar gairebé la totalitat de l'antiga Regió I bo i escombrant els antics subcentres. Sabadell, però, en seria

l'excepció. L'anàlisi de l'explotació de les xarxes d'autocars palesa, novament la centralitat de la ciutat de Barcelona, on tenen origen el 40 per cent de les línies que operen a la província de Barcelona; per altra part, les més dinàmiques i econòmicament rendibles.

El transport és, ben segur, la variable que més significativament assenyala a Barcelona com el melic de la Catalunya-ciutat. En l'actualitat la xarxa municipal de metro i autobusos comunica ininterrompudament tota l'àrea metropolitana i hom parla d'estendre-la a tota l'antiga Regió I. En altres paraules que el metro circuli des de mataró fins a Vilanova. De fet, la freqüència d'autocars des de les poblacions d'aquest radi, fins i tot des de Vilafranca, a Barcelona indica més una xarxa urbana d'autobusos que no pas una xarxa inter-urbana d'autocars. Encara més, l'imant de la ciutat de Barcelona xucla cada cop més ciutats com Girona, Tarragona-Reus i, fins i tot, Lleida. Catalunya ha esdevingut un mocador, en un parell d'hores hom es pot traslladar de Barcelona a qualsevol punt del Principat i, per tant, treballar, residir i mantenir relacions socials en diferents punts d'aquesta, ara més que mai, Catalunya-ciutat.

Una Catalunya-ciutat, però, lligada per la xarxa de carreteres -de cada tres viatges inter-urbans en mitjans de transport col·lectiu, dos es fan amb autocar i un amb tren- i, molt especialment, a través del turisme particular. Una xarxa de carreteres, tanmateix, insuficient, congestionada pel trànsit. Les dades del 1970 indiquen una proporció de 92 vehicles per quilòmetre de carretera, mentre a Bèlgica era de 32 o a Dinamarca de 26.

L'any 1971, tan sols un 12,7 per cent dels viatges de persones i una tercera part de mercaderies es feien per ferrocarril. I aquest valor han disminuït d'aleshores ençà. L'opció de la carretera contrasta amb el cost més alt que presenta en relació amb el tren. El quadre següent ho palesa amb escreix i els comentaris sobre la política seguida són balders.

Comparació de costos per a transportar 1 Tm en una distància de 100 Km. Preus pessetes any 1973.

Mitjà Energia Necessària(Mcal.) Carburant necessari Cost

Carretera	44,6	4,75 l. gas-oil	44,18
Fc. Diesel	24,5	2,61 l. gas-oil	24,27
Fc. Elèctric	8,1	9,42 kWh	5,08

FONT: Renfe. Memòria del 1973.

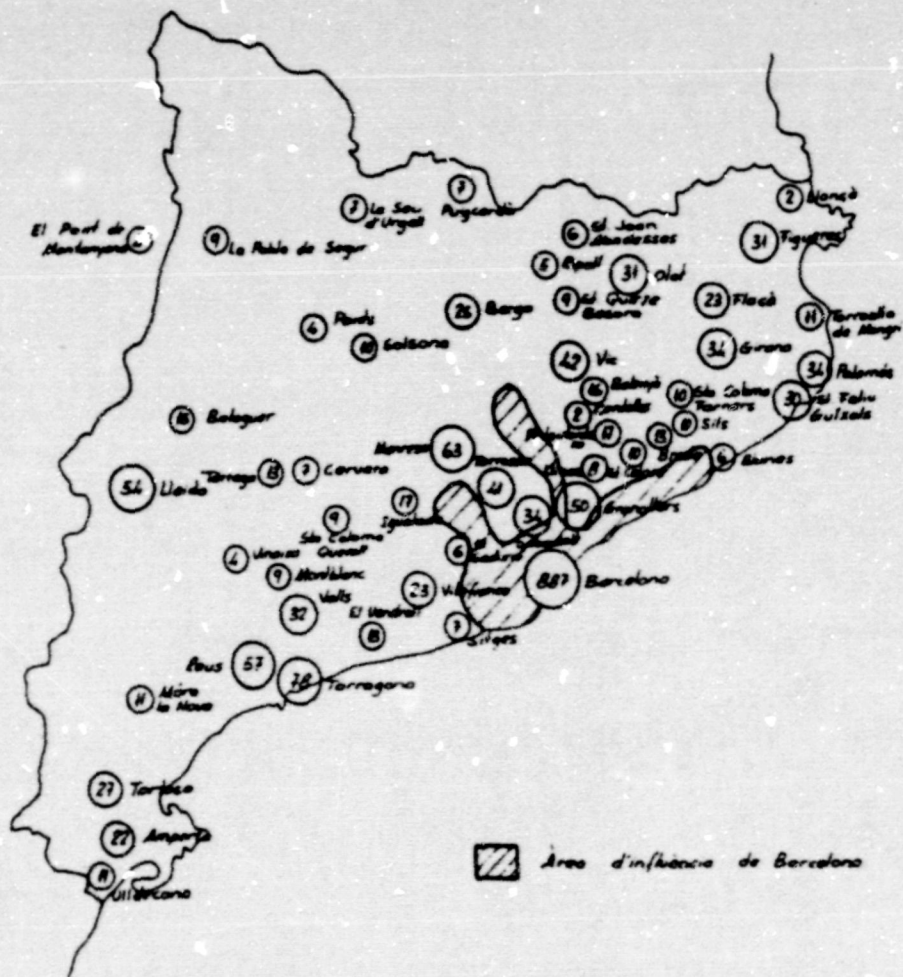

Figura 4. Centralitat de la xarxa d'autobusos, l'any 1964. La xifra encerclada indica el nombre mitjà de serveis diaris a cada localitat. Font: Banca Catalana (1970). Evolució de les àrees de trànsit dels autobusos de línia a Catalunya. 1934-1964.

4. Banca Catalana (1970). Evolució de les àrees de trànsit dels autobusos de línia a Catalunya, 1934-1964.

Taula 1. Distribució de les línies d'autobús per províncies, segons la seva longitud. Any 1970.

Nombre de línies	Longitud (km)					Total línies	Long. mitjana (km)
	0 - 10	11 - 30	31 - 50	51 - 100	> 100		
Barcelona	41	52	15	10	9	127	26,3
Girona	15	17	14	6	4	56	38,2
Lleida	11	46	29	12	7	105	42,6
Tarragona	7	23	13	8	2	53	37,9
Catalunya	74	138	71	36	22	341	35,1

Font: B. Urquijo. La oferta de servicios colectivos en Cataluña, vol. 3, 1972

Taula 2. Viatgers transportats per les línies d'autobús, en milers de viatgers.

	Any 1965	1970	1974	1975
Barcelona	81.041	102.546	105.588	90.229
Girona	5.209	6.906	7.592	7.114
Lleida	2.629	2.586	2.522	2.525
Tarragona	5.584	6.895	8.459	8.641
Catalunya	94.464	118.932	124.161	108.511

Font: B. Urquijo. La oferta de servicios colectivos en Catalunya, vol. 3, 1972.
 Cambra de Comerç. Memoria económica de Cataluña. 1976.

5. Observacions extretes de «La oferta de servicios colectivos en Catalunya». B. Urquijo, 1972.

Carreters, autovies i autopistes. 1984.
Segons la seva dependència administrativa.

	Quilòmetres				
	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya
Estat	370,9	363,8	507,4	531,5	1 783,6
autopistes de peatge	150,2	93,1	59,9	193,5	496,7
autopistes lliures	13,8	-	-	-	13,8
autovies	9,9	-	-	-	9,9
carreters de calçada doble	2,7	1,7	20,3	7,2	31,9
carreters de calçada única	194,3	269,0	427,2	330,8	1 241,3
Generalitat	1 197,7	1 191,4	1 292,1	1 105,5	4 786,7
autopistes lliures	47,7	-	-	-	47,7
autovies	16,2	-	-	-	16,2
carreters de calçada doble	9,1	-	-	-	9,1
carreters de calçada única	1 124,7	1 191,4	1 292,1	1 105,5	4 713,7
Diputacions	2 012,8	733,1	662,8	961,0	4 369,7
autovies	-	2,7	-	11,6	14,3
carreters de calçada única	2 012,8	730,4	662,8	969,4	4 375,4
Total	3 581,4	2 308,3	2 662,3	2 618,0	11 170,0
autopistes de peatge	150,2	93,1	59,9	193,5	496,7
autopistes lliures	61,5	-	-	-	61,5
autovies	26,1	2,7	-	11,6	40,4
carreters de calçada doble	11,8	1,7	20,3	7,2	41,0
carreters de calçada única	3 331,8	2 210,8	2 582,1	2 405,7	10 530,4

Font: Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. D. G. de Carreters. D. G. de Política Territorial. Pla de carreters de Catalunya. Ed. 1983. Actualització 1-X-84. Informació proporcionada directament.

Parc de vehicles. 1984.
Segons tipus.

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya	Espanya	Cat./Esp. %
Turismes	1 277 957	158 573	94 456	135 865	1 666 851	8 674 442	18,8
Autobusos	3 676	536	338	439	5 189	41 161	12,6
Motocicletes	146 926	23 081	8 990	16 758	195 755	706 017	27,7
Camions	167 732	34 393	25 109	36 937	264 171	1 444 884	17,9
Tractors indus.	4 144	799	638	686	6 267	37 205	16,8
D'altres	10 770	2 294	1 236	1 372	15 672	66 855	18,0
Total 1984	1 611 405	219 666	130 769	186 077	2 147 917	11 190 564	19,2
Total 1983	1 666 262	237 067	137 178	178 216	2 440 723	11 626 151	21,0
Total 1982	1 632 190	224 245	132 065	170 709	2 359 199	11 170 404	21,1
Total 1981	1 752 326	214 222	127 247	162 570	2 256 365	10 666 714	21,1
Total 1980	1 706 313	204 299	122 332	155 329	2 188 273	10 192 743	21,5

Font: Ministeri del Interior. D. G. de Tràfic. Boletín informativo. Anuario estadístico general.

Parc de vehicles. 1981.
Turismos.

	Turismos	%	Turismos per 1 000 habitants
Baix Llobregat	118 500	7,2	230
Barcelonès	737 862	44,8	295
Maresme	61 539	3,7	242
Valles Occidental	139 409	8,5	229
Valles Oriental	57 919	3,5	265
Regió I	1 115 229	57,7	272
Alt Empordà	27 104	1,7	335
Baix Empordà	28 077	1,7	342
Garrotxa	15 702	1,0	349
Gironès	47 051	2,9	343
Selva	26 033	1,6	314
Regió II	143 967	8,9	337
Alt Camp	9 093	0,6	278
Alt Penedès	18 759	1,1	293
Baix Penedès	7 224	0,4	219
Garral	16 606	1,0	224
Tarragonès	40 723	2,5	271
Regió III	92 405	5,6	267
Baix Camp	32 461	2,0	268
Conca de Barberà	4 550	0,3	253
Priprat	2 193	0,1	199
Ribera d'Ebre	5 108	0,3	204
Regió IV	44 332	2,7	258
Baix Ebre	19 646	1,2	298
Montsià	11 272	0,7	225
Terra Alta	2 611	0,2	187
Regió V	33 529	2,1	280
Cerdanya	3 910	0,2	326
Osona	32 644	1,9	293
Ripollès	9 360	0,6	284
Regió VI	46 114	2,8	294
Anoia	22 059	1,3	263
Bages	40 549	2,5	271
Berguedà	12 025	0,7	286
Solsonès	3 672	0,2	334
Regió VII	78 606	4,7	279
Garrigues	5 724	0,4	249
Noguera	11 649	0,7	259
Segarra	4 961	0,3	293
Segria	46 433	2,8	275
Urgell	8 962	0,6	265
Regió VIII	78 729	4,8	271
Alt Urgell	5 857	0,4	308
Pallars Jussà	4 345	0,3	226
Pallars Sobirà	1 486	0,1	248
Vall d'Aran	1 491	0,1	249
Regió IX	13 179	0,8	269
Catalunya	1 646 089	100	276

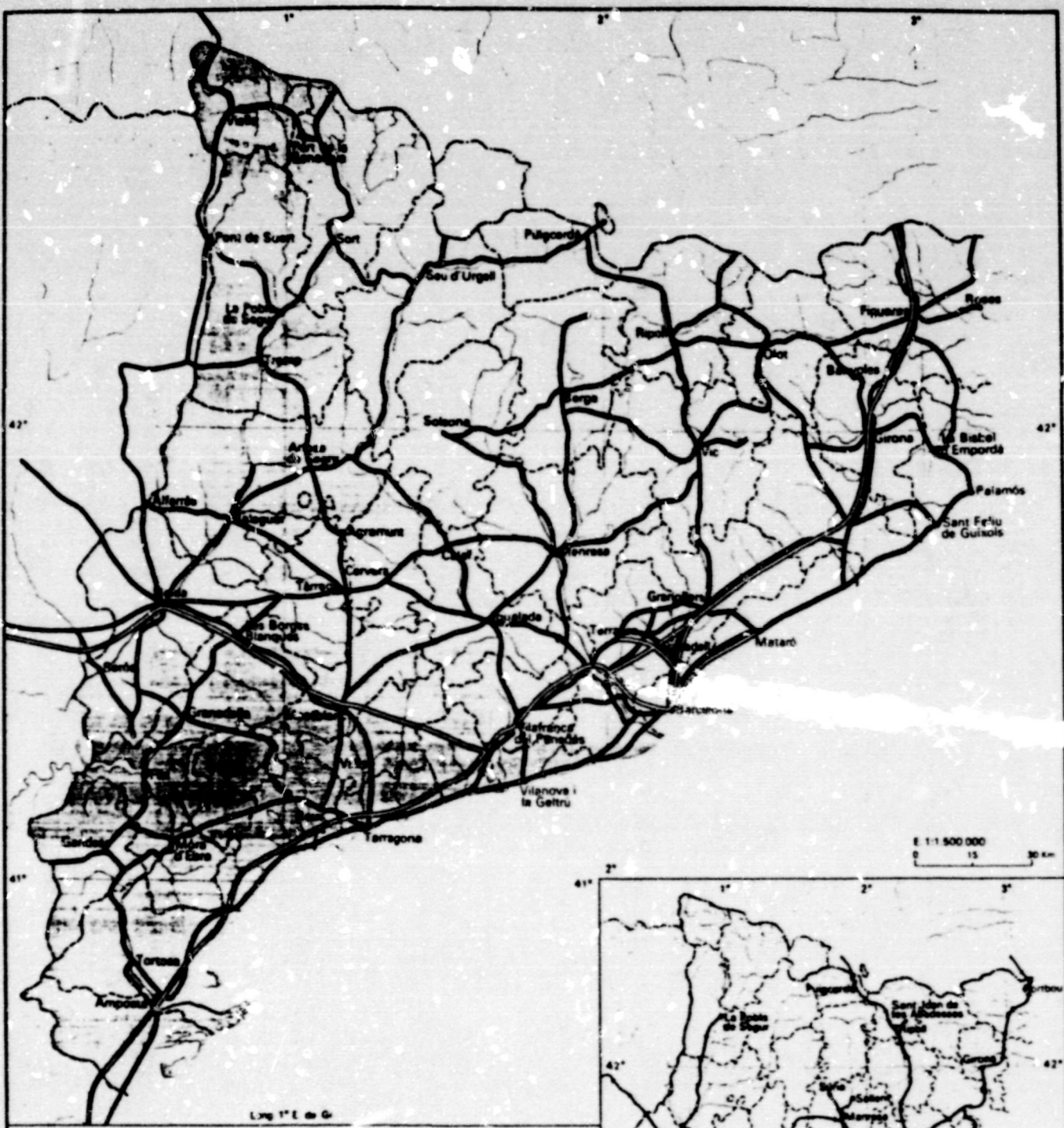
Fons: Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. D. G. de Carreteres. D. G. de Política Territorial. Pla de carreteres de Catalunya. Ed. 1983. Informació proporcionada directament i elaboració pròpia.

Carrereres, autovies i autopistes. 1984.
Segons la seva dependència administrativa.

	Estat		Govern d'Ext.		Autovies i autopistes
	autopistes i autovies	carrereres	autopistes i autovies	carrereres	
Baix Llobregat	27,2	59,0	24,4	95,3	
Barcelonès	23,5	7,0	17,5	14,9	
Maresme	16,7	55,7	-	42,2	
Vallès Occidental	23,0	-	22,0	158,8	
Vallès Oriental	43,1	-	-	96,6	
Regió I	133,5	121,7	63,9	407,8	
Alt Empordà	49,6	96,3	-	245,7	
Baix Empordà	-	-	-	201,2	
Garrotxa	-	48,6	-	125,3	
Gironès	28,4	27,5	-	207,7	
Selva	23,7	21,9	-	275,8	
Regió II	101,7	193,8	-	1.055,7	
Alt Camp	33,6	30,8	-	96,8	
Alt Penedès	27,5	8,1	-	56,3	
Baix Penedès	46,3	18,5	-	43,5	
Garraf	5,0	17,3	-	48,6	
Tarragonès	36,5	33,7	-	63,3	
Regió III	148,9	127,8	-	308,5	
Baix Camp	29,8	51,6	-	169,0	
Conca de Barberà	20,8	14,0	-	172,3	
Priorat	-	27,6	-	180,2	
Ribera d'Ebre	-	12,7	-	132,7	
Regió IV	50,6	105,9	-	654,2	
Baix Ebre	34,9	64,7	-	112,4	
Montsià	23,6	30,9	-	33,4	
Terra Alta	-	31,0	-	94,7	
Regió V	58,5	126,6	-	240,5	
Cerdanya	-	68,4	-	19,1	
Osona	-	-	-	183,1	
Ripollès	-	43,6	-	100,3	
Regió VI	-	112,0	-	302,5	
Anoia	-	48,4	-	124,3	
Bages	-	6,0	-	209,6	
Berguedà	-	-	-	121,7	
Solsonès	-	-	-	97,6	
Regió VII	-	54,4	-	553,4	
Garrigues	22,3	39,6	-	105,7	
Noguera	-	4,1	-	255,9	
Segarra	-	30,2	-	134,6	
Segrià	6,7	102,1	-	196,9	
Urgell	-	26,5	-	115,1	
Regió VIII	29,0	202,5	-	808,2	
Alt Urgell	-	64,7	-	92,5	
Pallars Jussà	-	81,2	-	179,8	
Pallars Sobirà	-	37,7	-	100,5	
Vall d'Aran	-	46,5	-	23,9	
Regió IX	-	230,1	-	396,7	
Catalunya	522,2	1.273,2	63,9	4.722,8	

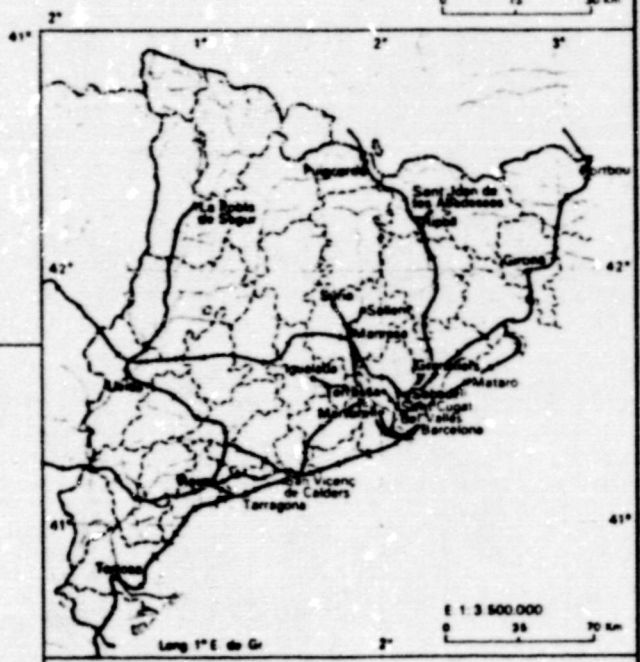
Font: Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques. D. G. de Carrereres. D. G. de Política Territorial de Catalunya. E1. 1983. Actualització 1-X-84. Informació proporcionada directament.

Diputació	Total				
	carreteres	autopistes i autovies	%	carreteres	
112,3	51,6	8,8	266,6	2,5	Baix Llobregat
53,2	41,0	7,0	75,1	0,7	Barcelonès
96,9	16,7	2,9	194,8	1,8	Maresme
181,3	45,0	7,7	340,1	3,2	Vallès Occidental
262,6	43,1	7,4	379,2	3,6	Vallès Oriental
726,2	197,4	33,7	1.255,8	11,9	Regió I
216,4	49,6	8,5	558,1	5,3	Alt Empordà
101,6	2,7	0,5	302,1	2,9	Baix Empordà
56,9	-	-	230,8	2,2	Garrotxa
191,2	28,4	4,9	416,5	3,9	Gironès
56,8	23,7	4,0	353,9	3,4	Selva
612,9	104,4	17,8	1.662,4	17,6	Regió II
167,7	33,6	5,7	295,3	2,8	Alt Camp
211,9	27,5	4,7	276,3	2,6	Alt Penedès
76,8	46,3	7	138,6	1,3	Baix Penedès
51,4	5,0	0,9	117,3	1,1	Garrò
72,4	48,1	8,2	188,8	1,8	Tarragonès
580,2	167,5	27,4	1.016,5	9,8	Regió III
57,4	29,8	5,1	278,0	2,6	Baix Camp
149,4	20,8	3,6	335,7	3,2	Conca de Barberà
61,2	-	-	269,0	2,5	Priorat
70,1	-	-	215,5	2,0	Ribera d'Ebre
338,1	50,6	8,6	1.098,2	10,4	Regió IV
86,3	34,9	3,0	263,4	2,5	Baix Ebre
150,9	23,6	4,0	215,2	2,0	Montsià
77,7	-	-	203,4	1,9	Terra Alta
314,9	58,5	10,0	682,0	6,5	Regió V
58,5	-	-	146,0	1,4	Cerdanya
358,5	-	-	541,6	5,1	Osona
86,1	-	-	213,0	2,0	Ripollès
462,1	-	-	800,6	8,5	Regió VI
143,8	-	-	316,5	3,0	Anoia
305,4	-	-	521,2	4,9	Bages
226,7	-	-	348,4	3,3	Berguedà
102,5	-	-	200,1	1,9	Solsones
778,4	-	-	1.386,2	13,1	Regió VII
107,3	22,3	3,8	252,6	2,4	Garrigues
153,9	-	-	413,9	3,9	Noguera
88,9	-	-	253,7	2,4	Segarra
100,8	6,7	1,1	398,8	3,8	Segrià
133,6	-	-	275,4	2,6	Urgell
584,7	29,0	4,9	1.285,4	12,1	Regió VIII
35,5	-	-	192,7	1,8	Alt Urgell
36,1	-	-	297,1	2,8	Pallars Jussà
71,5	-	-	212,7	2,0	Pallars Sobirà
8,3	-	-	78,7	0,7	Vall d'Aran
154,4	-	-	781,2	7,4	Regió IX
4.575,4	586,1	100	10.571,4	100	Catalunya

CARRETERES

- Autopistes
- Carreteres principals

FERROCARRILS

- Ferrocarrils RENFE
- Ferrocarrils de la Generalitat (via estreta)

• Els mitjans de comunicació de masses

Els mitjans de comunicació de masses han estat els agents de canvi més corrosius de la cultura tradicional i de la penetració (imposició) de la cultura urbana. En parlarem, tot i que amb la brevetat que ens imposa l'estructura d'aquest treball, del telèfon, la premsa, el cinema, la ràdio, la televisió, les "cassetes" musicals i les "video-cassetes". Tots plegats han assolit de forma contínua i accelerada fer realitat culturalment la Catalunya-ciutat. Fins i tot, en l'actualitat, caldria parlar d'una uniformització molt més enllà dels límits geogràfics i culturals de la nació. Així mateix, en els darrers anys s'ha experimentat el pas a l'esfera d'ús personal de la majoria d'aquests elements que, fins fa quatre dies, eren d'ús col·lectiu. Ens referim, per exemple, a les "video-cassetes" de films que han provocat, entre d'altres factors, la desaparició del cinema a gairebé tots els pobles.

El telèfon ha estat, sens dubtes, el mitjà de comunicació que més ha dinamitzat les relacions socials, personals, comercials, administratives i polítiques. La Mancomunitat, en la seva perspectiva de planificació territorial, d'integració econòmica del Principat, apostà sense embuts pel telèfon. Les línies a construir per la Mancomunitat tenien una triple finalitat: en primer lloc, dotar de comunicació els pobles que no en posseïen; en segon lloc, fer ue les comunicacions fossin estables i de perfectes condicions tècniques; i en tercer lloc, popularitzar el servei amb un tarifatge convenient i adequat. Els mapes de les comunicacions telefòniques del 1917 i el 1922 palesen l'esforç i succés de l'obra feta per la Mancomunitat.

"El Servei de Telefons fóra, a més, un servei rendible, un dels escssos serveis rendibles de la Mancomunitat. Un cop dissolta, seria, naturalment, traspasat al sector privat, que se'n faria càrrec amb profit immediat. Ens trobariem, doncs, davant d'un exemple més de privatització d'un servei públic que, un cop engegat, un cop incorporades les tecnologies necessàries per a la seva posada en funcionament, esdevé productor de beneficis substanciosos". (F. ROCA, 1979, p. 95)

Lluís Casassas i Joaquim Clusa (1981) consideren el volum de trucades com un dels principals indicadors de l'organització territorial de Catalunya. De fet, si en els anys trenta el mercat agrícola era el factor de pes, ara ho esdevé la comunicació telefònica. La confecció dels diferents mapes i gràfics (pp. 138-152) manifesta la centralitat indiscutible de la ciutat de Barcelona bo i abarçant el màxim índex de relació amb punts de tot el territori, llevat, del sector lleidetà, on apareix Lleida com a centre on es concentra la màxima relació. Lleida, des del punt de vista

telefònic, es presenta com la segona capital de Catalunya. Curiosament, si tornem a donar un cop d'ull als mapes de la Mancomunitat del 1917 i del 1922, l'àrea lleidatana és la que concentra la xarxa de línies telefòniques interurbanes més atapeïda. Les conclusions de l'estudi de Casassas i Clusa, tot comparant les diferències amb els resultats oferts per la Ponència de la Divisió territorial dels anys trenta, són:

"A) Existència, només, de cinc centres majors o regionals, enlloc de les nou regions o vegueries en què en 1932/36 agrupen les comarques: Barcelona, Reus-Tarragona, Manresa, Girona i Lleida.

B) Homogeneïtat de les terres compreses a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i del paper de Barcelona com a capital indiscutible de tot Catalunya.

C) Caracterització, només de Figueres com a centre "comarcal", en el sentit que donava la Ponència a la "capital de comarca".

D) Aparició d'uns centres "subcomarcais" o "rodals" que aglutinen petites àrees: Banyoles, la Bisbal, Ripoll, Balaguer, Vilanova i la Geltrú, Calella, etc.

E) Constatació de la intensitat de les relacions entre Sabadell i Terrassa, però de llur poc irradiació pel Vallès". (LL. CASASSAS i J. CLUSA, pp. 144)

La premsa local i comarcal aparegué per tot el Principat impulsada per l'embranchida renaixentista. L'esperit patriòtic i catalanista, d'identitat nacional i de la pròpia comunitat, és el pòsit de la majoria de publicacions aparegudes a les primeres dècades del nostre segle. La difusió de la premsa escrita, tant de tipus local-comarcal com la d'àmbit nacional, no pot destriar-se del procés d'escolarització (llegir i escriure) de sectors cada vegada més amples de la comunitat, de la realització d'estudis superiors per part de bona part dels fills dels propietaris i sectors benestants, i de l'interès dels capellans de difondre el seu missatge a través de la paraula escrita. En aquest sentit, amb el pas del temps, les editorials dels diaris aniran substituint el sermó dominical.

Tanmateix, l'índex elevat d'analfabetització (de no saber llegir) dels pagesos ens podria dur a la conclusió de què els diaris era només cosa dels propietaris, a tot estirar dels menestrals. Certament, els pagesos, en bona mesura i sobretot els més vells, no sabien llegir ni escriure, però això no significa que no estiguessin pas interessats en donar un cop d'ull al món, intern i extern, a través de la premsa. Sovint, aplegats al voltant de l'estufa del cafè o del local social, sindical, polític o simplement recreatiu, escoltavien bocabadats la lectura dels diaris. La diferència, però, entre la lectura individual i la col·lectiva, no és endebades, ans al contrari

esdevindrà transcendental. La lectura col·lectiva generarà comentaris i discussions que faran passar la informació pel sedàs de l'"economia moral" dels pagesos bo i cohesionant el grup social de pertinença.

Les comunitats rurals mai havien estat, és clar, torres d'ivori. Les idees i informacions havien circulat més o menys a través dels famosos predicadors religiosos, que anaven d'un lloc a d'altre afaçonant el discurs religiós, o dels jornalers que, tot seguint la sega o la verema, saltaven de poble en poble portant noves, cançons i rondalles. La novetat de la premsa escrita era, si més no, l'amplitud i la velocitat de la circulació. En els anys vint, per exemple, Irlanda, la lluita per la seva independència nacional, o Rússia, la construcció del socialisme, eren a tocar amb els dits.

Ens hem referit en algun altre lloc a la mobilitat dels gitans i el seu paper transmissor de notícies, idees o instruments. Ricard Vinyes assenyala el paper del circ en la pedagogia positivista i científica de la població; la conversió del Paral·lel barceloní en l'avinguda de la llum racionalista. Ara i aquí, tan sols ens interessa subratllar el paper d'aquests rodamons en la introducció del cinema. Després, en els anys deu i vint, ja començarien a obrir-se les sales de cinema. Tanmateix, no seria fins al cinema sonor quan aquest espectacle aconseguiria, lentament, desplaçar la manifestació cultural més fruida: el teatre, en tots els seus gèneres.

De bell antuvi, el cinema fou considerat una perversió i subversió de la moral. Veiem com reaccionava, l'any 1924, l'editorialista del "SENY GROS", setmanari montblanquí:

"En buscar les causes del desenfré dels costums actuals i dels caires que pren l'educació de les noves generacions, sempre ensopeguem principalment amb el cine. Tothom que es preocupi d'aquesta universal davallada de la moral, tant en les societats com en els individus, veurà que és el cine la causa principal de la nova caiguda de la humanitat.

Un milió de cines funcionen actualment arreu del món. Per cada un d'infesiu n'hi ha mil que no són altra cosa que escoles gràfiques, millor diriem escoles vives, de mals costums. Furts, atracaments, seduccions, perturbadors, tot quan puguin ferir i exaltar la imaginació i el sentiment, i arborar les passions bestials. Coses que no es permetrien en cap lloc decent, en el cine es comporten. Mares que s'indignarien de veure llurs filles en jocs i espectacles indecents i brutalment pornogràfics, en el cine les deixen que s'hi sobregin bé (...)

Del cine pervé l'augment pavorós de la delinqüència infantil. Del cine esdevé aquest caire indecorós, deshonorat, que es nota en les noies, àdhuc en les de famílies que per altra part semblen verament honestes.

Es al cine on es desvetllen tots els instints grofiers i coneix el jove els mitjans per arribar a la seducció". ("EL SENYER GROS", 5-VII-1924)

I pensar que encara haurien de passar dècades per a que poguessin veure's en les pel·lícules comercials la geografia humana del desig, becades que duressin més de tres segons o petons de cargol. Però, és clar, hi han mirades que fan jubir e's sentiments i aventures que fan somiar altres vicis. I és que, com diu el lloc comú, una imatge val més que mil paraules i el cinema és el gran finestral a través del qual els pagesos descobriren amb tots els ets i uts el món urbà. La ràdio, així mateix, apropava el món urbà al món rural i amb una immediatesa, a cops, transcendental (a molts pobles es pogué seguir en directe la proclamació de la República a Barcelona o el discurs realitzat per Companys el sis d'octubre del 1934), però a la màgia de les ones li mancava un element característic de la cultura pagesa: la visualització. Les paraules se les enduu el vent. Els pagesos per creure han de veure i, més endavant en parlarem, tocar. En altres paraules, una cultura visual i corporal com la que palesà l'apostòl Tomàs davant la resurrecció de Jesús: "Si no veig a les seves mans el senyal dels claus, i no fico la mà al seu costat, no ho creuré" (Jo 20:25).

Tornem, tanmateix, a la ràdio, la protagonista indiscutible dels anys trenta (8). De fet, la revolució i la guerra consagraran definitivament la ràdio com el mitjà de comunicació de masses de primera magnitud. La ràdio, malgrat l'encotillament de la Dictadura, viurà la seva època daurada, si més no pel que fa a la seva popularitat, en els anys quaranta, cinquanta i primera meitat dels seixanta, és a dir, fins a la popularització de la televisió. Els programes radiofònics de més gran audiència, més enllà dels serveis informatius, seran, ben segur, les novel·les i els concursos. Els elements apuntats en la cosmologia del món rural ens donarien una bona explicació: d'una banda, les novel·les mantindrien l'esquema rondallístic i fabulós de la cultura tradicional; i, per l'altra, el concurs radiofònic reemplaçaria el símbol del tresor amagat, la fortuna de canviar de vida, si més no de posseir quelcom desitjable, gràcies a un cop de sort. Res de nou, doncs. Tanmateix, a partir dels anys seixanta, amb la difusió massiva dels discs, la música inicia la seva escalada dins les ones radiofòniques i esdevé l'element de transformació més radical.

De música, és clar, sempre s'havia tramès per la ràdio. En efecte, una de les primeres emissions demostratives de la radiofusió fou la retransmissió d'un concert que seguiren unes 25.000 persones, el 22 de setembre del 1923, des de l'esplanada de l'Exposició Internacional del Moble, a Montjuïc. Ara, però, no es tracten de retransmissions de música clàssica, de cors de la secció femenina o d'escolanets de Montserrat, sinó de música, precisament anomenada, "moderna" i de grups, majoritàriament, estrangers. La Nova Cançó és l'excepció d'una música basada en una instrumentalització elèctrica i cantada en anglès. Neix, d'aquesta manera, la figura del disc-jockey: un personatge que per primera vegada improvisa, amb un estil propi, la presentació de les cançons i dels seus intèrprets creant un clima característic i, sovint, catàctic. Ben aviat, el disc-jockey serà considerat un transmissor dels desigues del Maligne, que esvolarà el galliner i s'endurà els joves (com el flautista d'Iammelin) cap a la discoteca (el bosc obscur i fèrestec) per a participar d'un acte lúdic i sensual (missa negra), del qual ell esdevindrà el director (el xaman o bruixot).

Els anys seixanta comencen a canviar definitivament la fisonomia dels pobles rurals, la decoració de les cases de pagès i, és clar, els costums de la gent. Els mitjans de transports escursen les distàncies. L'aigua corrent i l'electricitat arriben a les cases. La comuna és substituïda per la cambra de bany. El pollastre deixa de ser el plat de Nadal i passa a presidir la taula dels diumenges i dies de festa. La cervessa, "Coca-cola", el gin-tònic, els "cubates" desplacen el vi. El cafè és exprés. I arribà, primer al cafè i posteriorment a cada llar, la fascinant capsa de llum i so: la televisió. Ara, els vells són els que posen cara de badoc de fira, no diuen pruna. Les claus del futur ja no resideixen en el passat, mític i rondallístic, sinó en un present bellugadís projectat pels receptors de televisió. El pagès, al capdavant, representa el passat, la derrota i la misèria, una forma de vida desplaçada i superada per les noves innovacions tecnològiques i el consumisme.

La televisió, i aquesta és la clau del nostre discurs, comunicava, per una banda, la modernitat de les ciutats i la millor qualitat de vida dels treballadors industrials -que, fins i tot, gaudien de vacances i Seguretat Social-, i, per l'altra, ridiculitzava el món rural i els pagesos. El pagès era el beneït de la comèdia. Bon jan, això sí, però tanmateix el groller i l'estúpit que sempre posava els peus a la galleda. La gent de ciutat, sobretot els nouvinguts, s'estamufaven de la seva superioritat. Reien. Els vells pagesos emmudien, ni tan sols ploraven. Els joves ho tenien clar: quan tinguessin cinquanta anys no volien ser com el pare.

Del fenomen televisiu destaquem dues etapes ben diferenciades. La primera quan la televisió era d'ús col·lectiu i la segona el pas del blanc i negre al color. En la primera, la penetració de la cultura urbana continuaria passant pel porgador de

l'"economia moral". No hi havia cosa més suggestiva que escoltar els comentaris dels televidents al cafè. Tothom deia la seva. Desmitficaven les informacions, allò que veien, car no podia ser veritat. Era un miratge. Recordem la percepció visual i corporal de la cultura pagesa. Si no ho veien no ho creien; si no ho palpaven tampoc. Recordo, com oblidar-ho, els comentaris a les imatges del primer home que trapljava la lluna: tot era una quimera, cosa de pel·lícula, car si no podien entendre que algú arribés a la lluna, menys que ho poguessin veure. Les imatges eren fruit de la fantasia. Un joc de mans ben fet, com els dels firaires. De fet, la producció audiovisual de franquisme, dels "Nodos" i "Telediarios", esperonava la sensació de ficció de les imatges, el divorci entre la vida real i la televisiva. Així, doncs, en aquesta primera fase d'expansió televisiva de consum col·lectiu, principalment al cafè, el món admirat feia part de la geografia fabulosa. Així com, sentenciaven sense embuts, les senyores que es feien mirar. "Noi -eri deia un vell pagès amb fama de "corrido"- aquestes dones, com les de les revistes, no les he vist mai, ni en pintura. No en dubtis: allò que no puguis tocar no existeix". Fet i fet, la cirurgia ha afaïçonat les formes ho i alterant la naturalesa dels cossos, el ritme cíclic de la vida. La pell ja no s'arruga amb el pas del temps.

Tot amb tot, la televisió era venerada, feia respecte, impressionava la seva versemblança. Més d'una vella es mudava bo i posant-se davant el receptor, car pensava que de la mateixa manera que ella veia els personatges que sortien a la televisió, aquests la veien a ella. L'emissió i recepció del color féu créixer la sensació de corporalitat, de realitat. Ara sí, no hi havia dubte, la televisió era una finestra al món. Ara, més que mai, el món urbà era de color rosa i tot era a la punta dels dits. La televisió havia posat entre les cordes la cultura tradicional i la colpejava reiteradament i sense pietat amb els "anuncis", la publicitat d'un nou món regnat pel consumisme, en el qual la riquesa i el benestar es mesuren per la quantitat de coses que hom posseïx. La televisió, ben mirat, és tot un seguit d'anuncis interromputs per diferents programes. I no a l'inrevès. Les televisions privades no fonien tan el pluralisme com el contingut comercial.

La televisió ha estat l'instrument més subtil d'introducció de la cultura consumista. Ningú posa en dubte, és clar, la difusió de tot un seguit d'electrodomèstics, com les rentadores o les neveres, que han suposat una millora indiscutible de la qualitat de vida, molt especialment del treball domèstic a mans de les dones que, de retop, ha servit per a incorporar-les al mercat de treball. No, la mare dels ous és la dèria de canviar continuament d'aparell, comprar-ne d'altres: infrautilitzats, i la subjecció a la lògica imposada per la moda i les cases comercials. Una rentadora, per exemple, ja no és una rentadora, és una "marca", una línia, un model, unes prestacions més o menys novedoses, que cal canviar continuament. La cultura consumista no

s'adreça a la funcionalitat o l'essència de l'aparell, sinó a la frivolitat, la superficialitat i la futilesa. Les coses ja no són per sempre, són fugisseres. El consumisme és una cursa patrocinada per les entitats financeres, en la qual tothom va treient un pam de llengua.

La ràdio i la televisió sedulen els pagesos amb el verb càlid i les imatges de coloraines i han jugat un paper fonamental en la desintegració de la cultura rural. Però encara ens falta afegir un altre mitjà molt més poderós i corrosiu, pel que fa a la seva influència directa en les noves generacions, m'estic referint a la música "moderna" i la seva plasmació (corporalitat) en les discoteques i "pubs". Les discoteques penetraran el món rural com la fil·loxera, sense que ningú les pugui deturar, a partir dels anys setanta i esdevindran les noves "catedrals" dels pobles rurals, que vindran a substituir els tradicionals envelats i els balls de societats recreatives, si més per la relació social dels joves.

El ball era la cerimònia laica per excel·lència de l'àmbit festiu i una de les manifestacions més importants de les relacions socials, amb un llenguatge diferents segons les classes i sectors socials de la comunitat rural: visual en el cas dels propietaris, oral en el cas dels menestrals i corporal en el cas dels pagesos (vegeu A. MAYAYO, 1986). El dinamisme innat del ball i la seva disbauxa sempre ha estat considerat com un element perillós, de transgressió dels valors morals, que ha tret de polleguera els sectors dominants. I, per tant, ha estat de rebut la seva repressió lúdica, així com el seu encotillament dins d'unes estrictes regles de joc. L'envelat o els balls en les sales de les societats recreatives palesen una divisió d'espais i de persones ben definits: les llotges, el qui observen, i la pista, els qui actuen. Un espai, a més a més, compartit per totes les generacions -els més vells, els adults, els adolescents i els infants-, però alhora reservat, per dies o sessions específiques o per la música en una sessió conjunta, a cada grup. En aquest sentit, hom pot distingir amb tota claretat els balls de casats d'aquells adreçats preferentment als promesos o enamorats. Fins i tot podríem diferenciar els balls per parelles i els de tipus col·lectiu, en rotllana o en cua. Debades insistir en el caràcter del ball com a ritus d'iniciació de compromís social, d'aproximació pública dels sexes. Santiago Rusiñol, a la seva comèdia L'envelat de baix, posa en boca del senyor Rigol, que tragina ja cinquanta anys ben complerts, tota una estratègia del ball:

"Com voleu comparar aquest trotar amb aquell repòs que abans ballàvem? Quan se té una dona al costat, interinament, ¿que s'ha de dur pressa en el "traslado"? ¿Que no val més entretenir-s'hi i estudiar-li totes les prendes? ¿que és plena d'aquí, que és magra d'allà, que no dur-la a empentes pel món? ¿Que se sap el

que es porta al braç si no hi entra la reflexió?... Doneu-me el ballar, però amb els cinc sentits. El que arreplega una parella ha de saber maniobrar-la i tornar-la a la cadira, si no ofuscada... enterbolida. Per això som homes, per a marejar-les. (...)

El ballar és una "enspecció". Segons ens diuen les doctrines, la dona s'ha de guanyar amb la suor del nostre front; però un ha de sapiguer amb qui sua. Per això el que ha donat més resultats ha sigut sempre "l'americana". Et sembla que vagis embarcat, però en eixut. Vingue trontollar i et cauen als braços marejades". (citat per X. FABREGAS, 1987, pp. 332-334)

"L'americana", que diu Rusiñol, serà la polca i el fox, que competirà amb el majestuós vals i el popular pas-doble. A partir dels anys trenta s'introduirà el jazz, el ritme diabòlic d'arrels africanes pastat a New Orleans, és clar. Sense oblidar l'agosarat tango dels americans del riu de la Plata. La Dictadura intentà posar pals a la roda a la penetració del "swing", "twist", "rhythm & blues" i, sobretot, "rock and roll". Debades. Els temps estaven canviant, com deia Dylan.

Les discoteques, tot reprenent el fil de nostre discurs, es convertiran en els centres de relació més important de la gent jove de les zones rurals. Si les discoteques, com suara deiem, són les noves "catedrals", la discoteca "Big-Ben" de Mollerussa, que concentrarà cada cap de setmana milers de joves d'un radi superior als cinquanta quilòmetres, esdevé sens dubtes el "vaticà". Per primer cop els joves, més enllà de les festes particulars (els anomenats "guateques") o de les acampades a la muntanya, gaudiran d'un espai propi, fora del control dels més grans i, el que convé subratllar, connectat més amb el món urbà que no pas amb el seu entorn. I per això, les discoteques representen el cavall de Troia, més eficaç que la mateixa televisió, de penetració de la cultura urbana entre els joves dels pobles rurals. Les discoteques barregen tots els elements sensitius -música, llum de colors (i fosc, és clar) alcohol, estimulants, ball, contacte físic- en un veritable còctel "molotov" que fa saltar pels aires la frontera entre la ciutat i el camp.

A les pistes de les discoteques ja no es trapija el raïm, sinó l'asfalt. Sota la pista de les discoteques ja no s'hi troben les trumfes, sinó el metro. Els joves ja no agafen l'aixada, sinó que toquen la guitarra. Els "escarabats" caminen per camps de maduixes. La geografia fabulosa la descriu "Lucy in the Sky with Diamonds" amb unes inicials que donen el billet dels viatges (LSD), sovint de color rosa ("Pink Floyd"). Els "Beatles", com pregonà John Lennon esvolotant el galliner, eren més importants que Jesús (Déu n'hi do!). Els "Stones" manifestaven la seva simpatia pel diable, Mick Jagger encarnaria a la perfecció "la Satànica Majestat", i reiterariren amb escreix que ells no eren un grup musical sinó tot un estil de vida. I

així els cabells s'allargarien a la mateixa velocitat amb la qual s'escurçaven les falduilles i els "blue-jeans" -pantalons, camises, caçadores- s'imposarien com l'uniforme d'ús obligatori. L'any 1975, Canet esdevingué el "Woodstock" català.

La premsa, la ràdio, el cinema, la televisió, la música... (no cal dir el telèfon) són mitjans de comunicació propis d'una cultura de masses i essencialment urbana i, per tant, antinòmics de la cultura tradicional del món rural. Dit això, cal ser curosos i no identificar automàticament la seva utilització amb un discurs unívoc. La mobilització ciutadana dels anys setanta per la recuperació de les llibertats democràtiques i nacionals de Catalunya i, sobretot, la participació activa en la vida col·lectiva d'amplis sectors socials assolí introduir un nou discurs en els mitjans de comunicació de masses. No debades, és d'aquest període la revifalla de les publicacions locals i comarcals, de les ràdios municipals, dels cinema-clubs, de les festes populars al carrer.

Els anys vuitanta han cedit els daus i bona part de les energies desferrades, orbes de projecte polític transformador, s'han estavellat contra la institucionalització de la majoria d'activitats culturals o els canvis en el consum cultural introduïts per les noves tecnologies i, és clar, els hàbits fomentats. A tall d'exemple, l'atapeïda xarxa de cinema-clubs existent a les primeries dels anys setanta -uns dos-cents cinquanta, dels quals un centenar a la pròpia ciutat de Barcelona-, s'ha anat difuminant fins gairebé desaparèixer a la nostra dècada. El cinema-club, val la pena referir-se, era una pràctica col·lectiva eminentment formativa (informació-opinió-discussió) i d'àmplia difusió a les zones rurals, si més no als nuclis més importants, que jugaren un paper destacat en el desenvolupament de la cultura democràtica i estimularen la participació activa dels seus membres. La més gran permissivitat a les pantalles comercials, enmig d'un context de llibertats democràtiques, l'augment de l'oferta cinematogràfica televisiva i del consum a través de les "video-cassetes" han estat, entre d'altres, les principals causes de la seva davallada. De fet, si el mateix cinema com a espectacle social, de consum col·lectiu, ha anat a mal borràs, difícilment podia esperar-se que el cinema-club gaudís de bona salut.

Les publicacions locals-comarcals i les ràdios sorgides a l'escalfor d'un projecte civico-polític engrescador, essencialment participatiu, han sofert un procés paral·lel. L'impuls propulsor s'ha apaivagat i ha cedit davant les formes institucionalitzades, principalment a mans dels ajuntaments, o privades. El present i futur de la premsa i ràdios locals-comarcals és a mans o bé de les diferents administracions públiques o d'empreses privades que aprofiten el mercat creat. El món de les televisions locals-comarcals és en fase d'experimentació -tot just som a les beceroles- i es fa difícil preveure el seu camí. Tot amb tot, podem concloure que som sota el signe de

reprivatització, tan des del punt de vista de producció com de consum, dels mitjans de comunicació de massa. En altres paraules, de la mateixa manera que els turismes s'han imposat al transport col·lectiu, ferrocarril o autocar, el video ho ha fet amb les sales de cinema.

Les coses han canviat i de pressa. I la cultura urbana ha anegat el món rural. A tot estirar, resta algun pic escarpat i aïllat. Les discoteques han deixat de ser un catau "undreground", les catacumbes de la nova cultura. Els joves sorgits del ventre de les discoteques ara passen comptes al banc o fan de regidors de cultura. Tot playat, els "beatles" són els clàssics que cremenitzen els balls de la festa major i s'escolen pel fill musical dels bancs. Els "Blue-jeans" han deixat de ser moda per a convertir-se en roba d'ús corrent -els especialistes diuen que a qualsevol armari hi han com a mínim un parell-, en el símbol de tota una època. El consum de "porros" i d'heroïna a molts pobles és superior, proporcionalment, al de qualsevol ciutat. Els infants juguen amb les mateixes joguines i s'empassen els mateixos dessaborits programes de televisió. La publicitat és l'únic partit polític eficaç del món. El marketing ens ha afaïçonat més ràpidament del que ho van fer la filosofia i certes ciències.

El 3 d'agost del 1988, més de vuitanta mil persones omplien de gom a gom el "Nou Camp" per a participar en una de les cerimònies més reeixides del "rock and roll", oficiada per Bruce Springsteen, el "Boss". Aquella gemació de persones procedents de tots els racons de la geografia catalana esclatà tot just quan el "Boss" arrencà els primers acords del seu famós i casolà "Born in the Usa". Tothom entollit s'esgargamellà cridant que havien "nascut als Usa". En efecte, el crit de germanor al cap i casal de la nació catalana, a la Catalunya-ciutat, era la reivindicació dels Usa com a pàtria. Com es menja això amb la voluntat majoritària d'un país que digué No a l'Otan i amufa el nas quan veu el mascaró de proa de la VI Flota dels Usa al port de Barcelona? La càrtrula del mateix disc ens ho assenyala: amb la bandera dels Usa de fons, Bruce Springsteen vesteix una samarreta blanca i uns "Blue-jeans" atrotinats, dels quals li penja un mocador vermell de la butxaca del darrere. L'Amèrica de Bruce Springsteen no és, malgrat els esforços d'assimilació, la de Reagan (A. PÒRCELLI). Els seus herois són els treballadors de fàbrica ("Factory"), com son pare, els joves destroçats a boca de canó ("Point Blank"), la gent que encara conserva l'esperança de la Terra promesa ("The Promised Land").

Res d'estrany, doncs, que els "ciutadans de Catalunya" s'hi identifiquin. Per quins set sous no haurien de fer-ho? Es, així mateix, la seva història. La història d'una vall llunyana en el temps i d'un riu ("The river") estroncat per l'entebanades successives de la vida. D'un riu, d'una vall, d'un món rural que s'ha esvanit per

sempre més. Un crit de vida, tanmateix, davant un món que els empeny frenèticament sense solta ni volta. "This land is your land" cantarà el "Boss" tot recuperant el clam de Woody Guthrie. La cançó de l'enfadós que, també als nostres joves, els hi vagarà recordar i cantar per a que ningú oblidi, malgrat tot, que "Aquesta terra és la nostra terra".

Notes capítol XII. Els agents de canvi

1) Hi ha traducció francesa, La fin des terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914), Paris, Fayard, 1983, pp. 708. Val la pena esmentar, així mateix, la llarga ressenya realitzada per Placide RAMBAUD, sota el títol "La France rurale à partir du XIX siècle finissant", al primer número del "BOLLETTINO BIBLIOGRAFICO" (1967) editat pel "Centro Studi per la Storia Comparata delle Società Rurali in Età Contemporanea", adscrit a la Universitat de Nàpols. L'estudi d'Eugen Weber s'insereix dins de la millor tradició interdisciplinària, principalment entre història i sociologia, amb una acurada sensibilitat que, Rambaud, no dubta de qualificar de "sociologia de la mirada".

2) La discussió a Catalunya al voltant de l'antinòmia camp-ciutat ha estat, així mateix, apassionada i bé de lluny. L'any 1914, Manuel Reventós intervenia en el debat, bo i replicant els plantejament de Martí Sabat, amb una conferència llegida al local de la Joventut Nacionalista i titulada "El capitalisme i les ciutats". Al parer de Reventós, la contradicció camp-ciutat és ideològica i només respon als interessos dels grans propietaris del sòl agrari que veuen disminuir llurs rendes a causa de l'èxode rural que mou a l'alça els salaris agrícoles:

"L'hostilitat entre la ciutat i el camp, hauria de reduir-se a l'odi dels grans propietaris veïnals que veuen que la ciutat els xucla les millors forces de treball. Per a les classes inferiors del salariat agrícola, el fenomen capitalista de creixença de les ciutats ha estat exclusivament beneficiós, i si el seu sentiment no ha estat sempre clar en aquest punt es deu a la influència que sobre les idees de les capes socials inferiors tenen les superiors, forçosament". (citada per F. ROCA, 1979, p. 189)

3) Concretament, del paper de Torí i de les "forces urbanes del nord" durant el "Risorgimento" i del proletariat torinès convertit, vers el 1920, en el dirigent espiritual de les masses obreres italianes, que estan lligades a aquesta ciutat per múltiples llaços: parentiu, tradició, història, i per llaços espirituals (l'ideal de tot obrer italià és poder treballar a Torí). Posteriorment, Gramsci atribuirà la funció de ciutat a tot el nord d'Itàlia en contraposició a un Mezzogiorno ruralista, malgrat ciutats populosos com Nàpols.

4) "La fortuna de Cebrià Montoliu i Tagores (ciutat de Mallorca, 1873- Albuquerque, New Mexico, Eua, 1923) no ha estat, ara per ara, gran: les seves anticipacions nohan desvetllat l'interès del (seu possible) públic. La causa n'és les grans discontinuïtats de la nostra cultura (i de les nostres institucions). La causa més específica: la manca de treballs, edicions, monografies, etcètera sobre la tradició del marxisme català. I també, els seus temes, com en el cas de Morris, l'entusiasme, l'art, la crítica de la vida quotidiana no han estat situats en el primer pla de la passió política. Així, un llibre com Las modernas ciudades y sus problemas (Barcelona, 1913) o un text com Las ciudad jardín (Barcelona, 1912) no han estat pràcticament citats ni utilitzats" (vegeu F. ROCA "Cebrià Montoliu, introductor de William Morris i el comunisme britànic", a "NOUS HORIZONS", núm 109, setembre del 1988).

5) Finalment ha estat traduïda, de la mà de Màrius García Bonafé, per l'Institut Alfons el Magnànim de la Diputació de València.

6) El 14 de març del 1933, originat per una pregunta sobre el Comissariat de la Casa Obrera, s'originà un debat al Parlament de Catalunya al voltant de la solució de l'habitatge, que dugué als interlocutors a debatre, si més no referir-se, al cas de Viena. Els protagonistes són, per una banda, Vidal i Guardiola, de la Lliga, i, per l'altra, Comorera i Fronjosa, de la minoria socialista.

*- VIDAL I GUARDIOLA: Dic que sols es pot resoldre pel camí de la iniciativa particular i de la propietat privada, o del socialisme.

- COMORERA: Qui ha creat aquest problema de la vivenda insalubre és la propietat privada.

- VIDAL I GUARDIOLA: (...) només països capitalistes han donat veritable un gran avenç sobre la solució del problema de l'habitatge (la solució socialista) s'ha assajat i ha estat un fracàs tan sorollós com a Rússia (on) en un pis el qual normalment no és més que per una família, i família modesta, obligatòriament hi viuen quatre i sis famílies.

- FRONJOSA: Aquí també.

- COMORERA: A viena, no. I és allí on aquesta política higiènica ha pres gran volada i no ha fracassat. El cas de Rússia és un altre.

- VIDAL I GUARDIOLA: (...) la política de l'habitatge barata de Viena ha arruïnat les finances de la ciutat de Viena, i la ruïna de les finances de la ciutat de Viena, està arruïnant tot el país.

- FRONJOSA: Esteu equivocat en això!..."

(citat per F. ROCA, 1979, pp. 147-149)

7) La renovació pedagògica i la "millora" de l'ensenyament vingué més de la mà d'aquest nou mestre pastat en el renovat magisteri que no pas de la famosa "Escola Moderna" de Ferrer i Guàrdia. Com diu Ametlla en les seves memòries: "L'Escola Moderna no és per als pobres". En efecte, els seus alumnes procedien dels sectors benestants. Un altra qüestió són les escoles laiques, més o menys deutores de l'Escola Moderna, i esperonades per les organitzacions i entitats de la corda republicana i anticlerical. Aquestes, malgrat el seu caràcter minoritari, afaïxonaren culturalment els dirigents socials, sindicals i polítics, de les comunitats rurals bo i lligant-los amb els corrents urbans.

8) L'origen de la ràdio catalana cal situar-lo a inicis dels anys vint. El 14 de novembre del 1924, per exemple, s'inagurà oficialment Ràdio Barcelona. El Govern de la República, per decret del 8 de desembre del 1932, facilitarà la creació d'emissores locals, que contribuiran a la descentralització de la ràdio i, per tant, a la seva més gran audició a les zones rurals. Recordem, per un altre costat, el protagonisme de la ràdio en els anys trenta a la majoria de països amb un desenvolupament urbà-industrial i la seva utilització política, tan als Usa a mans de Roosevelt per la difusió del seu "New Deal" com al III Reich, controlada per Goebbels, o l'Itàlia feixista. Sobre la ràdio a Catalunya vegeu el dossier "La ràdio a Catalunya (1924-1982)", a "L'AVENÇ", núm 56, pp. 37-57.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

ARXIU I BIBLIOTEQUES CONSULTATS

A) Barcelona.

- * Arxiu de la Unió de Pagesos.
- * Arxiu del Partit Socialista Unificat de Catalunya.
- * Biblioteca Arús.
- * Biblioteca de Catalunya.
- * Biblioteca de la Universitat de Barcelona.
- * Biblioteca de l'Escola Superior d'Agricultura.
- * Centre d'Estudis d'Història Contemporània.
- * Centre d'Estudis Històrics Internacionals.
- * Centre de Treball i Documentació.
- * Fun'ació Roca i Galès.
- * Institut Municipal d'Història.

B) Catalunya.

- * Arxiu de la Diputació de Tarragona.
- * Arxiu del Govern Civil de Tarragona.
- * Arxiu Diocesà de Tarragona.
- * Arxiu Històric Comarcal de Montblanc.
- * Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès.
- * Arxiu Municipal de Tarragona.

- * Biblioteca Pública d'El Vendrell.
- * Biblioteca Universitària de Tarragona.
- * Centre de Lectura. Reus.
- * Hemeroteca de l'Institut d'Estudis Valencs.
- * Museu-Arxiu de Montblanc i Conca de Barberà.

C) Madrid.

- * Archivo de la Confederación Nacional del Trabajo.
- * Archivo de la Dirección General de la Guardia Civil.
- * Archivo Histórico Nacional.
- * Archivo del Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación
- * Archivo del Ministerio del Interior.
- * Archivo del Ministerio de Trabajo.
- * Archivo del Partido Comunista de España.
- * Biblioteca de la Facultad de Geografía e Historia de la Universidad Complutense.
- * Biblioteca Nacional.
- * Hemeroteca Municipal.
- * Hemeroteca Nacional.

D) Itàlia.

- * Biblioteca del Dipartimento di Discipline Storiche. Bologna
- * Biblioteca del Dipartimento di Scienze Statistiche. Bologna
- * Biblioteca del'Istituto di Storia Economica e Sociale (Biblioteca Zangheri). Bologna.
- * Biblioteca del'Istituto Giuridico "Antonio Cenci". Bologna.
- * Biblioteca del'Istituto Gramsci. Bologna.

- * Biblioteca Nazionale. Firenze.
- * Centro di Studi Europei. Fiesole (Firenze)
- * Centro Studi per la Storia Comparata delle Società Rurali.
Napoli.
- * Fondazione Giangiacomo Feltrinelli. Milano.
- * Istituto Alcide Cervi-Biblioteca Sereni. Roma.
- * Istituto Gramsci. Roma.
- * Istituto della Storia della Resistenza dell'Emilia Romagna.
Bologna.
- * Museo della civiltà contadina. San Marino di Bentivoglio
(Bologna).

LITERATURA (CATALUNYA)

ARAGAY, Amadeu

1934 Terra nostra (El rabassaire). Drama en tres actes,
Barcelona.

BERTRANA, Prudenci

1931 L'hereu, Barcelona, pp. 335.

BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles

1978 L'hereu Noradell, Barcelona, Ed. 62 i "La Caixa",
pp. 190. Primera edició datada l'any 1889.

CASELLAS, Raimon

1982 Narrativa, Barcelona, Ed. 62 i "La Caixa", pp. 377.

CATALA, Víctor (Caterina Albert)

1982 Drames rurals. Caires vius, Barcelona, Ed. 62 i "La
Caixa", pp. 345. Primera edició datada l'any 1902 i
1907, respectivament.

CAVALLE, Pere

1918 La terra. Drama en tres actes, Barcelona, pp. 47.

CHAUVELL, Josep A.

1986 L'home de França, Saragossa, Ed. Diputación General
de Aragón, pp. 210.

FABREGAS, Xavier

1969 Teatre català d'agitació política, Barcelona, Ed.
62,

GUINERA, Angel

1979 Teatre, Barcelona, Ed. 62 i "La Caixa", pp. 221.

JUAN ARBO, Sebastià

1932 Terres de l'Ebre, Barcelona

1982 Tino Costa, Barcelona, Ed. Kapel, pp. 381. Primera edició datada l'any 1947.

OLLER, Narcís

1980 La febre d'or, Barcelona, ed. 62 i "La Caixa", 2 vols. Primera edició datada els anys 1890-1892.

PIN I SOLER, Josep

1980 La família dels Garrigas, Barcelona, Ed. 62 i "La Caixa", pp. 219. Escrita l'any 1870 i publicada el 1887.

PLA, Josep

1981 El geni del país i altres proses, Barcelona, Ed. 62 i "La Caixa", pp. 213.

POU I PAGES, Josep

1911 L'endemà de bodes, Barcelona, pp. 142.

PUIG I FERRATER, Joan

1908 Aigües encantades. Drama en tres actes, Barcelona.

1982(a) El cercle màgic, Barcelona, ed. Kapel, 2 vols. Primera edició datada l'any 1929.

1982(b) Camins de França, Barcelona, Ed. 62 i "La Caixa", 2 vols. Primera edició datada l'any 1934.

RUSINYOL, Santiago

s.a. El poble gris, Barcelona, pp. 260.